

Садржај:

1. УВОД	3
2. О БАЈЦИ	4
2.1. ПОЈАМ БАЈКЕ	4
3. НАРОДНА БАЈКА	7
3.1. ОСОБИНЕ НАРОДНЕ БАЈКЕ	7
3.2. ТЕМЕ И МОТИВИ	8
3.3. КОМПОЗИЦИЈА, ЈЕЗИК И СТИЛ	10
4. АУТОРСКА БАЈКА	13
4.1. РАЗВОЈ АУТОРСКЕ БАЈКЕ	13
4.1.1. Европска ауторска бајка	14
4.1.2. Српска ауторска бајка	17
4.2. СТВАРАЛАЧКИ ПОСТУПАК	20
5. БАЈКА У НАСТАВИ КЊИЖЕВНОСТИ	23
5.1. ЗНАЧАЈ БАЈКЕ	23
5.2. БАЈКА У НАСТАВНОМ ПЛАНУ И ПРОГРАМУ	25
5.3. РЕЦЕПЦИЈА БАЈКЕ	27
5.4. МЕТОДИЧКЕ ОСНОВЕ ТУМАЧЕЊА БАЈКЕ	28
6. МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП БАЈЦИ	31
6.1. ОПШТИ МОДЕЛ ОБРАДЕ КЊИЖЕВНОГ ТЕКСТА	31
6.2. МОДЕЛИ ОБРАДЕ БАЈКЕ	37
6.2.1. Методичка обрада бајке по логичким целинама	37
6.2.2. Методички модел обраде по Драгутину Росандићу	40
6.2.3. Обрада бајке помоћу истраживачких задатака	45
7. ДВЕ ПИСАНЕ ПРИПРЕМЕ ЗА ОБРАДУ БАЈКЕ	55
7.1. ПРВА ПИСАНА ПРИПРЕМА	56
7.2. ДРУГА ПИСАНА ПРИПРЕМА	66
8. ЗАКЉУЧАК	74
9. ЛИТЕРАТУРА	76

1. УВОД

"Свака бајка је чаробно огледало које одражава неке аспекте нашег унутарњег света и кораке нужне од незрелости до зрелости. За оне који зароне у оно што бајка има да саопшти – ова постаје дубоко, мирно језеро, које испрва као да одражава нашу сопствену слику, али убрзо иза ње откривамо унутарње немире своје душе, њену дубину и путеве постизања мира у себи и помирења са светом, што је награда за наше напоре."

Б.Бетелхајм: "Значење бајки"

"Дубља значења крију се у бајкама што сам их учио у детињству, него у истинама којима ме је научио живот."

Ф.Ј.Шилер

"У бајкама је права историја човечанства, из њих се да наслутити, ако не и потпуно открити њен смисао."

И.Андрић: "Књига о Гоји"

2. О БАЈЦИ

2.1. ПОЈАМ БАЈКЕ

Бајка је једна од најважнијих књижевних врста у дечјој литератури са којом се деца сусрећу у најранијем детињству, и која их прати прилично дуго и оставља најјаче трагове. О томе говоре дужина временског периода и интензитет дечјег интересовања за бајку, који се не могу упоредити ни са једном другом књижевном врстом. Иако се бајка, углавном обраћала свету одраслих и настајала у време када формално није било дечје књижевности, она ипак припада свету детињства и веома је значајна за дете. Бајка и дете су повезани на симболичан начин, и у том смислу што су бајке створили народи на дечјем ступњу развоја.

При покушају одређења шта је бајка долази се до значења, али не и до идеалне дефиниције.

Шта је бајка? Бројни термини, дефиниције уносе више нејасноће и забуне, него прецизности у одређивању и именовању ове књижевне врсте. Неки проучаваоци истичу као значајан конституитиван елемент садржај бајке, други истичу форму, док трећи помињу као њене одређујуће елементе и садржај и форму.

Бајка се често идентификовала са народном приповетком, па код европских народа постоји више термина који означавају шири и ужи појам за фолклорне приповедачке творевине. Тако код Француза постоје три назива: *conte populaire*, *conte merveilleux* и *conte des fées*, код Немаца: *Märchen* и *Zaubermärchen*, код Енглеза: *foktale* и *fairy tale*, а код Руса: *сказка*, *волшебная сказка*, итд.

Сви ови разнолики термини садрже у себи један јединствен епитет: **чудесан**. Бајка се, дакле, означава као чудесна прича. Наш највећи сакупљач народног стваралаштва, Вук Караџић, поделио је народне приповетке на:

"мушке" – приче са реалистичним садржајем и "женске" – приче с чудесним садржајем. Иако Вук употребљава термин гатка (од глагола – гатати), а не бајка, он овај тип приповедака одваја од оних у којима се чудесно не појављује.

Категорија **чудесно** је веома важна за одређивање бајке као књижевне врсте и зато је важно да се одвоји од сродне категорије **фантастично**. Обе наведене категорије односе се на обележавање својства неког догађаја као "немогућег" и натприродног, догађаја обележеног "чудом". Разлика је у односу према појави "чудо".

Када је у питању категорија **фантастично** : "чудо" се не прихвата и не одбацује упркос његовој манифестацији и она је карактеристична за фантастичну причу.

Када је у питању категорија **чудесно**: "чудо" се прихвата као могуће, прихвата се као нешто што постоји и она је карактеристична за бајку.

Француски теоретичар Роже Кајоа каже: "Бајка се дешава у свету у коме су чаролије природне, магија правило. Натприродни елемент није у њему страшан, па чак ни чудан, јер представља супстанцу тог света, његову законитост, његову климу".¹

Бајка је у непосредној вези с митом, јер је категорија **чудесно** карактеристична и за мит. У миту се појављују божанства, виле, вештице, дивови, патуљци, чаробна места, формуле, чаробне појаве: метаморфоза, васкрсавање итд.

Бројни проучаваоци фолклорне уметности одувек су у бајци осећали супстант митске слике света, живота и човека, а очигледна сродност бајке и мита довела је од разних теорија о постанку бајке и покушаја да се она одреди као митска или магијска прича. Зато се јавила потреба да се прецизније диференцира ова књижевна врста, па је историјско проучавање бајке дало низ одговора, али је и нека основна питања оставила нерешеним.

Главни предмет историјског проучавања бајке су: порекло и мотиви бајке.

Врло је тешко прецизно одредити време и место настанка првих бајки. Бајка је врло стара врста, стара колико и људски говор. Имају је сви народи. Време њеног настанка крије се у магли далеких хиљадугодишта пре нове ере. Најстарија сачувана бајка "О Анибусу и Бати" записана је пре око 4000 година у Египту. Бајке су богато цветале у време старих, великих култура Индије, Кине, Египта, Месопотамије и Грчке. У Европи су се развиле у време крсташких ратова, у доба романтизма доживеле свој пуни успон, када су почеле и систематски да се записују.

¹ Ново Вуковић: Увод у књижевност за дјецу и омладину, Унирекс Подгорица 1996. стр.164. напомена 3, Р.Кајоа: Од бајке до science- fiction, Књижевна критика 5-6, 1971. стр.6

О постанку и ширењу бајки постоје четири теорије:

1. Заступници **митолошке** теорије, браћа Грим, сматрају да су се бајке развиле из митологије појединих народа.
2. Према **миграционој** теорији чији је зачетник Теодор Бенфеј, мотиви су се ширили из једног средишта, вероватно Индије, и у току тог ширења млади народи су преузимали теме и приче од старијих.
3. Представници **контактне** теорије, Александар Веселовски, коме се приклања и Горки, негирају постојање једног центра и сматрају да су народи у разним контактима позајмљивали мотиве.
4. Оснивач **антрополошке** теорије Едуард Тејлор и његови истомишљеници верују да је сваки народ у сличним условима живота и на сличном ступњу развоја стварао сличне приче.

Мотиви су били у сржи интересовања све до појаве структуралистичког проучавања бајке. Овај метод у истраживању бајке направио је значајан корак напред. Руски структуралист Владимир Јаковљевич Пропп у делу "Морфологија бајке" (1928) указао је на чињеницу да су константан и конституивни елемент бајке функције актера радње. Мотиви то не могу бити због своје променљивости и непостојаности. У бајкама број функција је ограничен и укупно их има тридесет и једна, а редослед је увек исти. Број актера радње може се свести на седам. Према Проппу, бајку је могуће дефинисати као причу одређене структуре. Међутим, он је своју анализу ограничио на бајку у ужем смислу тог појма, тзв. праву бајку. Пропова дефиниција се не би могла односити баш на све оне приче које подводимо под термин бајке, а нарочито не на тзв. уметничке бајке.

У "Речнику књижевних термина" о бајци је написано:

"БАЈКА – (старословенски бајати, приповедати) народна приповетка фантастичне садржине, служи забави. Почетак научног истраживања бајке везује се за имена браће Грим, а код нас за Вука Караџића. Двадесети век доноси проучавање бајке са најразличитијих тачака гледишта: 1) психолошке 2) фолклорне..."²

² Речник књижевних термина, Нолит, Београд 1995.стр. 68-69

3. НАРОДНА БАЈКА

3.1. ОСОБИНЕ НАРОДНЕ БАЈКЕ

Народна бајка је настала у време детињства људског рода када је човек научио да говором изражава осећања. У свом првобитном облику имала је практичну намену, да би се временом, током свог развоја издвојила у независну усмену творевину. Основна намена народне бајке у стадијумима њеног развоја била је да се задовоље потребе слушаца за естетским доживљајем, а често и да се у доживљавању илузија заборави груба садашњица. Не схватајући природне појаве, човек је желео да победи све невоље, па иако је био притиснут бедом, незнањем и друштвеним неправдама, он се никад није мирио с таквим животом. Наивна представа о свету, природним појавама, људе је кроз векове упућивала на приписивање натприродних својстава многим догађајима, а измишљање је израз народне тежње за победом над природом и уверењем у ту победу.

Народна бајка је пуна ведрине и хумора. Носиоци позитивних људских особина увек тријумфују над носиоцима негативних. У њима је хиперболисана моћ човекових непријатељских сила, као што су хиперболисане и човекове способности. Кроз бајке се нужно пробијају морална начела и општа животна схватања колектива у коме су настала и преношена.

Многе српске народне бајке (нпр. Баш-челик, Чардак ни на небу, ни на земљи, Биберче, итд.) конкретним примерима борбе својих јунака поручују да је зло свуда присутно, да је борба против њега неизбежна и да срећу не треба пасивно очекивати. У тој победи добра, у уверењу да храбри, пожртвовани, сналажљиви увек побеђују јаче од себе је и етичка вредност бајки.

Бајку чини мноштво чудесно-фантастичних представа. У народним бајкама живи читав један свет замишљених, нестварних, чудесних бића: аждаје, змајеви, виле, цинови, патуљци, вилењаци итд., као и оних који представљају везу између измишљених бића и човека: чаробњаци, вештице и др. Они су тако представљени и описани да је невероватно да радња бајке без њих постоји.

Човек је увек у средишту радње и обдарен је изузетним способностима, на пример: бржи је од коња, или птице, може да чује разговор међу животињама или како расте трава, може да види невидљиво, да поједе огромне количине хране и воде... Чудесне су и ситуације у којима су људи потчињени чаролијама: људи се претварају у животиње, натприродна бића, умиру, оживљавају, устајући из мртвих, слепи добијају вид, стари се подмлађују...

Ликови у народним бајкама су често шаблонизовани, немају сопствених имена, наводе се њихова занимања или социјално порекло (цар, берберин, најмлађи син...). Уколико јунаци имају имена она су симболична: Пепељуга, Биберче.

Међу ликовима народне бајке увек је један главни јунак. То је с разлогом најмлађи син, јер народ верује да је такав најјачи, најбржи, најиздржљивији. Он својим личним квалитетима, а уз помоћ савезника које је задужио добрим делом, успева да савлада препреке и стекне срећу за себе или за народ.

Ликови у бајкама су јасно оцртани, па нису истовремено добри и зли као људи у стварности, већ су изразито добри или изразито зли (нпр. маћехе су зле, а мајке су племените; један брат је глуп и себичан, а други паметан и племенит). Ликови се у народним бајкама не приказују развојно. Они се појављују као оформљене личности и такве остају до краја бајке. Народни приповедач осим опште одредбе (див, цар) не описује спољашњи изглед личности, ни његово душевно стање. О физичким и психичким карактеристикама јунака бајке сазнајемо кроз њихове поступке и понашања.

У народним бајкама радња није везана за одређено место, ознаке места и времена су уопштене да их тако рећи ни нема. Њихова фиктивност се покрива стереотипима: Некада давно био један цар..., У неком царству... Изузетно ретко се дају називи места, а ако се дају онда су измишљени.

Са свим овим поменутих особинама, народна бајка је прича јаве и сна. Она је препуна корисних ефеката у људском друштву, она је актуелна и у нашем времену, она је едукативан књижевни облик зато за њу не постоје ни временске, ни читалачке границе.

3.2. ТЕМЕ И МОТИВИ

Бајка је богата темама и мотивима. До данас је уочено да се тематика бајке креће до примитивних и мистичних мотива до савремених реалних и имагинарних.

У нашој народној бајци наћи ћемо мотиве који се јављају готово свуда, мотиве суседних народа, нешто мало сасвим наших мотива или бар врло самосталних варијанти општих мотива.

Према радовима проучаваоца, наводи се класификација типова мотива које се могу разликовати у дужим и краћим бајкама.

"Мотиви који се појављују у дужим бајкама: натприродни противници (људождери и вештице, демони, змајеви), натприродни помагачи (човечуљци, виле, необични сапутници), чаролије и чуда (чаробњачке способности, чаробни предмети, чудесна умећа), љубавни и брачни односи (ослобађање зачаране жене, мужа, исцељење рањеног драгог, најразличитији подвизи и трагања (за срећом благом), верност (верна жена тражи мужа, верна сестра, верни слуга), добри и зли рођаци (неверна мати, сестра или жена, подметнута невеста, успеси најмлађег сина), више силе (божја правда, пророчанства, истина излази на видело), три света (рај, пакао, друга страна живота), реалистичке теме (мудрост, подлост, савети, лаж, опклада)." ³

У краћим бајкама, шаљивим и анегдотичним, обично се јављају мотиви из свакодневног живота: паметни и будале, крађе и подвале, лажне оптужбе, окрутне обмане завођења и прељубе, такмичења у којима лукавији побеђује, превара помоћу лажног представљања и збуњивања, надмудривања и претеривања, лукави бег, лењост, глувоћа, зла жена, црквењаци и попови.

Порекло мотива и средину у којој су настали није лако одредити, међутим, ипак се чини да постоје нека јача жаришта мотива. Најјача жаришта су: стара Индија и Келти, а нешто слабија налазимо у Грчкој, Кини, Персији, код северних и германских народа у Русији, и код Словена уопште.

Мотиви индијског порекла: љубав девојке ослобађа краља претвореног у змију, неверна жена не зна за захвалност, чаробњак и његов ученик се такмиче у преображавању, краљ и његов везир се надмећу у путовању душе из једног тела у друго, добра дела омогућавају човеку да научи немушти језик уз услов да не ода тајну жени, одлазак у рај, златна птица, свађа између просаца, неман отима девојку коју спасавају просци, мудрица се избавља из сваке невоље, одговарање на опасне, а неразумљиве загонетке, срећа помаже човеку који се представља као свезналица.

Келтског и ирског порекла били би следећи мотиви: дивовска снага, непобедивост у јелу и пићу, мачевању и пливању, борби за живот с неманима и људима, зачарани дворци у трновитим шумама, путовања у подземни свет, дубоки бунари из којих излећу опаки ветрови, Златокоса и патуљци, браћа се претварају у лабудове и гавране, стаклене планине, вода живота, Снежана.

Грчки мотиви су: Андрокло и лав, лисица која ласка гаврану, јабуке бесмртности, једнооки див, прича о неверној удовици, змајеви.

³ Воја Марјановић: Књижевност за децу и младе, Београд 2000. страна 144

Кинески мотиви: односи с мртвима, с неманима и боговима, чаробне лисице, реалистичко сликање свакодневног живота и дочаравање невероватних замкова и вртова.

Персијски мотиви су: жене месечева лика, самовоља владара и њихових послушника, сензуалност, живот у харемима, вртови обасјани месечином са водоскоцима и славујима, чаробне боје зидова палата.

Северни и германски мотиви би били: гушчарица, пропаст света, срећни Ханс, госпођа Холе, смрт као лице, борбе богова, авети, духови.

Руска и словенска бајка уопште: виле, реалистичка основа бајке.

Наведени мотиви се могу аутохтоно јавити и код других народа, а многи су у сеоби доживели мање или веће промене.

"Пепељуга" – у основи ове бајке је интернационални мотив о злој маћехи и доброј пасторци. Овај мотив је познат у бројним литературама и има га у више од педесет земаља. Интересантно је направити поређење варијанте мотива Пепељуге у нашој верзији, руској Золушки, бурманској Великој корњачи, старој шкотској Рогожорци итд. Основни мотив је исти, али сваки народ даје свој печат, прилагођава причу свом степену развоја, показује већу или мању окрутност у казни. Наш народ је тај мотив обрадио у духу сеоског живота, па је маћеха жена са села, њена жртва девојка са села која има чак и наше име, и која не долази на бал, већ у цркву и то пешке.

Проучавање мотива уверава нас у постојање јачих жаришта, али доказује и то да је бајка заједничка баштина свих народа, да се у сваком народу развијала и цветала и да мотиви нису знали за границе.

3.3. КОМПОЗИЦИЈА, ЈЕЗИК И СТИЛ

Народна бајка има низ композиционих специфичности на које треба указати. У структури бајке се запажа тријадна формула: 1) иницијални део – везан за могући и реални свет; 2) медијални део – као драмски заплет близак фантастичном и чудесном; и 3) финални део – крај приче у смислу разрешења њених припетија. Ова тријадна формула се може пратити у многим бајкама света, а она је видљива и у нашим народним бајкама. На пример: "Међедовић", "Златноруни ован", "Баш челик".

Композиција бајке, може се рећи, је осмишљена тако да се пажња слушаалаца задржи до њеног краја.

Експозиција је веома кратка и стереотипна и смештена је у реални свет, али одмах након "Био један цар, па имао три сина..." изазива се пажња слушаалаца и радња се ситуира у свет необичног и чудесног. Понекад се

необичност садржаја наговештава после краћег увода у коме је приказан најнужнији оквир збивања радње, док су дужи уводи ретки.

Заплет, по правилу, почиње интервенцијом виших сила, које надаље вуку невидљиве конце догађаја скоро све до краја. Догађаји се нижу хронолошки, али без тешке узрочно – последичне повезаности: Догађаји најчешће представљају авантуре главног јунака повезане са великим опасностима, извршавање тешких задатака да би се дошло до циља. (примери: "Чардак ни на небу, ни на земљи", дешавају се чудотворни обрти). Народна бајка је пуна дигресија и епизода, па је тешко распознати њен главни ток. Народном приповедачу се не жури, он приповеда широко, као да му је причање, а не прича главни циљ.

У народној бајци главни јунак често доживи три авантуре или реши три тешка задатка пре него што постигне циљ. Утростручавање је чести поступак у композицији бајке, а у добро испрличаним бајкама трочлани низови су дати у градацији. Приповедач ниже слике по јачини, тј. ређа догађаје и ситуације развијајући их по традицији по принципу тројства, што доприноси да радња буде живља и напетија (нпр. Златоруни ован). Међу бајкама, чији садржај чине породични односи, има и оних чија је композиција заснована на паралелизму делова (нпр. маћеха и пасторка).

Новим и сличним паралелизмима сродна су понављања истих слика или дијалога, а оваква понављања не успоравају излагање догађаја, него су чешће реторички украс.

Народна бајка има обичан приповедни облик: приповедач прича о нечему што се некада догодило, а изузетно ретко је бајка дата у облику нечијег сна.

Бајка се нагло завршава, чим главни јунак постигне циљ коме је тежио. Приповедач не осећа потребу ни за каквим епилогом, кад је једном довео свог јунака до мирног и срећног живота, он га ту и оставља, журећи да причање заврши стандардном формулом: "...тако су живели до краја века". Понекад завршетак има моралистички призив или кратку моралну поуку (нпр. Правда и кривда), или приповедач, пак, указује на фантастичност садржаја (нпр. Међедовић), а најчешће се бајка завршава без приповедачеве опсервације.

"Типична бајка, добро испрличана, тако је компонована да се већ првим речима изазове пажња слушаца и низом епизода, често датих у градацији, задржи у напетости до краја причања, где је нагао завршетак са преокретом у јунаковом животу, срачунат на снажан утисак."⁴

⁴ Видо Латковић: Народна књижевност, Народна књига Београд, 2000. стр. 90.

*

Стил српске народне бајке је претежно наративан, често драматичан, местимично дијалошки и сликовит. Приповедач обично почиње крњим перфектом: "Био једном један цар...", а потом приповедачким презентом приказује мирну ситуацију. Пошто заплет почиње неочекивано и изненада, њега одликује динамички аорист: "...али тек што изађе пред двор у један мах долети из неба змај...", затим пратећи јунака приповедач живописно слика бића, предмете и појаве служећи се епитетима, на пример: високе куле, огњени змај, лепота девојка и др. Ту су честа и поређења: три кћери као три руже, и контрасти за исказивање осећања: весео чобанин, тужна принцеза, а градацијом и хиперболом дочаравају се драматичне ситуације: "...задрма се цијели двор...". Расплет бајке обично је брз и кратак, ритам приповедача се смирује, а глаголи су у презенту или перфекту, на пример: "...кад то чује цар, наљути се на два старија сина...". Фреквенција дијалога је повећана. Дијалози некада имају чисто информативну функцију карактеризације ликова. Народној бајци недостаје дескрипције. То је условљено чињеницом да је народна бајка преношена као усмено стваралаштво, па се описи нису могли сачувати.

*

Језик наших народних бајки је изворан, типичан за народно приповедање уз доста архаизама, али и локализама јер се бајка развијала у разним крајевима. Данас се језици брзо развијају, а у бајкама је сачуван нешто старији језик, па се народне бајке у школи могу искористити за проучавање и увежбавање правилног и богатог језика, као и за проширивање и богаћење ученичког речника.

4. АУТОРСКА БАЈКА

4.1. РАЗВОЈ АУТОРСКЕ БАЈКЕ

Ауторска бајка као књижевни жанр, међу савременим критичарима и за децу изазива велико интересовање. Проучавање ауторске бајке присутне у наставним плановима и програмима српских школа је изузетно деликатан проблем. Питање избора аутора и утицаја, као и рецепције дела, покреће низ нових питања, на пример: који би аутори могли бити репрезентативни, ком временском периоду припадају, колики је утицај на ауторску бајку имала народна бајка и др.

Ауторска бајка се развила по угледу на народну, те с тога трпи њен утицај, поседује њене елементе, и носи трагове старина, предања, веровања. Код старијих аутора бајки ти елементи заузимају значајно место, с обзиром на угледање на фолклор.

Народна бајка као узор ауторској допринела је да велики број књижевника почне да адаптира или пише бајке. Ауторска бајка се развила у централној Европи. Како се развијала ауторска бајка је временом напуштала оквире на којима је започела свој развој. Током писања је добијала нов тон, нове теме, идеале и другачије мотиве. Пратила је токове развоја књижевности, као и токове развоја друштва. Ауторска бајка је свој развој почела бајкама писаца које су биле приређиване за штампу, продужила путем бајки које су писане по угледу на народну, да би до данашњих дана изменила свој облик, језик и форму. У њој има више психологије и симболике, у којима се открива лепота живота детињства. Другачији језик, богат изразима из савременог живота, помаже детету да их само схвати и разуме. Ако жели да опстане, дечја бајка мора да буде нова и оригинална.

Развојну линију ауторске бајке треба пратити узимајући у обзир оне ауторе које су деца најлепше прихватила и оне које су за њен развој најзначајније.

У свакој националној децјој књижевности узимају се у обзир, поред мањег броја великих писаца који су ударили темеље некој врсти или подврсти, па су нужно познати или је неопходно потребно упозорити на њих, они домаћи аутори који су написали вредна дела, и они страни аутори чија су дела преведена на национални језик, па су их прихватила деца тог народа.

4.1.1. Европска ауторска бајка

"Значајан допринос њеном развоју даје Ђовани Бокачо у "Декамерону" инкорпорирајући бајку и градећи на тај начин своје нове бајковите светове."⁵

Седамнаести век, у области књижевности за децу, биће обележен значајним делима, пре свега, бајкама Шарла Пероа. Пре њега мотиве из европских народних бајки записивао је Италијан Ђовани Франческо Страпарола око 1550. године, а педесет година пре објављивања прве Пероове збирке бајки у стиху (1591) појавио се писац Ђанбатиста Базилео. Његова збирка "Le cento deli Cuenti" писана на напуљском дијалекту није била намењена деци, па његове приче и нису допрле до деце свих европских народа.

Прихваћено је становиште да је прве уметничке бајке у европској литератури написао **ШАРЛ ПЕРО** (1628-1703). Живео је у 17. веку, у време процвата француске класицистичке књижевности. Противник класицизма, као антипод античким мотивима, одлучио се за фолклор. Пероове бајке су изграђене на темељу народних бајки, али носе печат и њиховог прерађивача и тадашњег времена и амбијента за који су писане. Перо наглашава моралну страну и инсистира на разуму и мудрости. Његова збирка "Приче моје мајке гуске" није великог обима, садржи три бајке у стиху и осам бајки у прози. Пероове бајке нису само литерарно историјски значајне, већ су и као децје бајке лепе и живе.

Следбеници Шарла Пероа трансформишу бајку, удаљавајући је од народних извора. Крајем 18. века бајка је у великој моди, а тој популаризацији допринело је и упознавање Европе са бајкама оријенталних народа.

Линија развоја ауторске бајке није била равна. Прво је Перо дао прерађену и донекле салонски лакирану бајку, његови настављачи су је све више кварили, а онда су је браћа Грим и романтичари, уопште, вратили њеном извору.

Немачки фолклористи **ЈАКОБ** (1785-1863) и **ВИЛХЕМ** (1786-1859) **ГРИМ** својом појавом не само да су обележили романтичарску епоху Европе, већ су својом генијалношћу успели да оставе деци широм света бајке, које ће њихове духове богатити најразличитијим креацијама јунака, доживљаја, мотива. Браћа

⁵ Стана Смиљковић, Ауторска бајка, Врање 1999. год. стр 38, напомена 44, Милан В.Димић, Бајке европских народа, Београд 1954.год. стр. 7.

Грим, иако нису мењали основни народни карактер бајки које су сакупили, извршили су низ релативно крупних интервенција. Оне су почињале већ код селекције варијанти, преко композиције и стила, а завршавале су се понекад и мењањем садржајних појединости. Најбитније промене браћа Грим су вршили у сфери стила, настојећи да бајци дају снажнији поетски карактер. У њиховим бајкама нема морализирања, није увек у првом плану ни јунак из народа, нема тенденциозности, него се јавља сва шароликост у мотивима, свуда пршти богатство маште и чар уживљавања у причању. Обично су ведре и веселе, а свуда се кроз радњу провлачи народно искуство, добро познавање живота. Понекад поред ведрих акорада зазвучи и понеки дисонантни у којем има горчине и ироније. Донекле су очишћене и од претераних грубости.

Бајке браће Грим су на граници између чисте народне и праве ауторске и садрже у прочишћеној верзији велики део најлепших мотива свих бајки разних народа. Оне су не само одолеле времену, већ су постале и најраспрострањеније европске бајке.

У Русији у епохи романтизма најзначајнији представник ауторске бајке је чувени песник **АЛЕКСАНДАР СЕРГЕЈЕВИЧ ПУШКИН** (1799-1837). Желећи да покаже како се на народним изворима може градити права литература, Пушкин је прерађивао бајке узимајући више народних мотива из различитих извора, па је од те грађе стварао оригиналну целину која је одисала руским духом, а истовремено носила је печат његове стваралачке личности. Пушкин је своје бајке обликовао стихом и од тога је стварао животну драму која до данашњих дана привлачи пажњу деце и проучавалаца. Користећи разне стилске фигуре, звуке и описе, Пушкин је народном језику давао чар поетског језика и симболику, продубљујући филозофску основу и стварајући нов живот у њима.

Након епохе романтизма ауторска бајка почиње потпуно да се удаљава од народне. Како се књижевност развијала и богатила новим врстама и жанровима, тако су књижевници желели да остваре оригиналне бајковите творевине које би будиле машту и душу детета савременог света.

Тако се дански књижевник, који се назива "краљ бајке", **ХАНС КРИСТИЈАН АНДЕРСЕН** (1805-1875), апсолутно одваја од народне. Андерсен је зачетник бајке са новим клицама, које ће проклијати не само у његовим причама, већ и код других аутора.

Х.К.Андерсен је бајку повео новим путевима, проширио јој тематику и дао јој лични печат. Он је свој прави израз нашао у бајкама. Његове бајке и приче су права ризница чаробне лепоте, чудесног света који је изградио својом маштом, и животне лепоте стварног света коју је открио магијом поетске речи и дочарао спајајући чудесно и реално, бајку и живот Андерсен се инспирисао мотивима народних бајки, али и животном стварношћу, својим животом,

виђењем света одраслих и света детињства у прошлости и у свом времену. Он бајкама даје вишезначан смисао, што буди асоцијације и тера на размишљање.

Андерсен је унео много нових елемената у бајку. Народне мотиве је очистио од грубости и проширио их описима. Проширио је и стандардни животињски свет бајке, а поред ликова животињског света унео је и биљни свет. Нов је и ненадмашив у опису и оживљавању ствари. Овај дански мајстор речи са необичном снагом оживљава обичне ствари откривајући душу тог света и испољавајући љубав и нежност према предмету свог приповедања. Љубав је основна покретачка сила живота која даје снагу Андерсеновим јунацима да преброде све препреке и да се супротставе злу. У његовим бајкама главни јунаци су деца која пате, воле, раде, живе, жуде, страхују, разгрћу препреке, разговарају са биљкама и животињама, преваљују непроходне пределе и пространства.

Андерсенов текст је готово увек проткан финим хумором, лак је и лепршав, али испод свега тога се скривају озбиљност живота, лагана иронија и скривена туга. Он је прави романтичар, његов спој маште, ведрине, хумора, туге, чудесног и реалног је погодна смеса за децу која треба да развију емотивност и поглед на реални свет.

Развој бајке није се зауставио код једног од највећих мајстора на том подручју, Андерсена, већ је наставио да тражи и проналази нове путеве.

Тежећи да буде свежа и оригинална, бајка почиње да се приближава тзв. фантастици и да се меша са њом. Пресудан корак у трансформацији бајке и њеном утапању у фантастику направио је енглески писац и математичар **ЛУИС КАРОЛ** (1832-1898) и појава најславнијег дела енглеске дечје књижевности "Алиса у земљи чуда".

Луис Карол је у себи носио потребу да створи нови тип чудесног, а са њим и нови тип дечје приче. Карол, не желећи да пише у стилу романтичара, одлази у свет подсвесног, а каснији теоретичари надреализма га сматрају својом претечом. Он неће реалним сликама приказивати реални свет, него ће од остатака, рушевина и парчића реалног света изградити један нови, чудесни и иреални свет који настаје у подсвести детета слободним спајањем порушених делова.

Ево које су то особине новог модела бајке који ће развијати и дотеривати каснији писци, а чији је зачетник Луис Карол.

Прекината је свака веза са народним мотивима и народном бајком. Прича се први пут сасвим и потпуно окреће детету. Главни јунак је реално, право дете. Свет бајки је апсурдни свет који се јавља као плод асоцијација на стварни живот у дечјем сну или игри. У овом новом моделу бајке чудесно и реално не прелазе у поезију или симболику, већ постају игра маште којом управља подсвест, а које

се извија из асоцијација. Карол начиње многе психичке проблеме детињства: страхове, несналажење, осећање инфериорности према одраслима и сл. Његова техника приповедања је специфична. Прича нема чврст логички континуитет, већ је пуна алогике и апсурда. Приповедање је пуно звучних фигура, игре речима, каламбура, језичких експеримената и сл.

Из Каролове приче извирује типичан енглески дух, хумор и традиција. То, свакако, увећава могућност рецепције овог дела на енглеском језичком подручју, док је веома тешко успешно га превести. Каролов стих се ослања на нонсенс (*nursery rhymes* – енглеске народне дечје песме) и на специфичну метафорику енглеског језичког израза.

Међутим, независно од проблема превођења и рецепције "Алиса у земљи чуда" остаје међу неоригиналнијим и најинтересантнијим делима дечје литературе. Карол је важан за децу, чак и онда када га не читају, јер је отворио пут нечем битно новом на подручју бајке. Он је као оснивач новог модела бајке присутан у многобројним, другим савременим причама.

Трансформацији бајке значајно је допринео и **ОСКАР ВАЈЛД** (1854-1900). Користећи рухо и мотиве народних бајки, а нарочито средњовековних црквених легенди, Вајлд је показивао богатство свог стила, разигране водоскоке речи, који су завијени у блиставе симболе, развијали мисли и погледе на живот. Он је у бајку унео много поетског, али и сатиричног и циничног, тако да многе његове бајке имају тон антибајке. Вајлд је стварао бајке пуне описа, боја и раскошног декора. Најближи је Андерсеновом начину писања, али се по духу ипак, разликује од њих. У његовим бајкама се прича о деци, али то не значи да их је и писао за децу. Вајлд није своје књиге наменио деци, али оне су тако нежне, привлачне и до сржи људске, да их слободно може читати свако дете у основној школи, и оне ће сигурно врло васпитно деловати на његову психу, машту и срце.

Осим поменутих писаца, треба рећи да је европска књижевност богата духовни рудник, у коме се може пронаћи још мноштво бајки и сазнања о њима, као и о људима који су их створили.

4.1.2. Српска ауторска бајка

Српска ауторска бајка се развила из народне бајке и осталих прозних врста које су у својој основи садржале елеменат чудесног. На развој српске ауторске бајке утицала је и европска ауторска бајка. Романтизам, како у Европи, тако и у Срба, утицао је на буђење националне свести о духовним вредностима народа, о језику који је изаткао најфиније песме, приче и бајке. Полазећи од усмене бајке и њених непролазних вредности, књижевници друге половине XX века почињу да уносе фолкорне елементе у своје стварање.

Најистакнутији српски бајкописци који су оставили трага у развоју уметничке бајке су: Десанка Максимовић, Бранко Ћопић и Гроздана Олујић. Збирке бајки познатих српских писаца одишу лепотом израза, игром речи, хумором и једноставношћу.

ДЕСАНКА МАКСИМОВИЋ (1898-1993) је песникиња која је својим изузетним даром обележила српску књижевност, освежила срце и дух народа, па и човека уопште. Веома важну улогу у њеном књижевном образовању имало је народно стваралаштво, које је утицало и на њен ауторски рад.

У своје бајке Десанка Максимовић је унела топлину дома, срећу детињства, морале, травке, псе, буђење пролећа, баке, мале и велике бауке, плесове лептира, патуљке, уклету птицу, лабудове и много, много лиризма. Она је песник и у прози.

Издала је више збирки већином кратких прича: "Срце лутке цупаљке", "Распеване приче", "Ако је веровати мојој баки", "Патуљкова тајна", "Медведова женидба", "Бајка о кратковечној".

Њене прве међуратне збирке заснивају се добрим делом на фолклорној имагинацији, док је у неким другим фолклорна чудесност сасвим изостала на рачун чудесности другог типа која је ближа аутентичној фантастици. На пример: мотив о предмету који је изненада оживео.

Уз бића из класичног фолклорног репертоара (виле, вилењаци, патуљци итд.) појављују се у бајковитом декору и реалне историјске личности, биографски детаљи и сл.

По генералној организацији и замисли одскаче "Бајка о кратковечној" која представља цели, мали чудесни роман о воденим цветовима, лептировима и вилиним коњицима.

Приповедачки опус Десанке Максимовић је обиман, мада је према мишљењу критике њена поезија изнад прозе. У њеном приповедању нема застоја: све тече, преображава се и мења, а у томе и јесте богатство бајки којима је Десанка Максимовић начинила крупне кораке у осавремењавању овог жанра.

Бајке Десанке Максимовић су превођене на многе стране језике, пружајући тако деци широм света слику о култури и прошлости једног малог народа богатог духом.

БРАНКО ЋОПИЋ (1915-1984) је написао више књига прича и бајки. Најпознатије су: "У свету медведова и лептирова", "Доживљаји мачка Тоше", "Чаробна шума", "Шумске бајке".

Градећи своје Ћопић обогаћује савремену ауторску бајку новим мотивима и непоновљивим ситуацијама. Повратак природи, животињама, биљкама, свету

маште и снова, омогућава писцу да речима створи један нови свет који је људима близак и препознатљив.

Најбоља, најоригиналнија, најшеретскија, највеселија и уз то нимало дидактична Ћопићева прича сигурно је "Доживљаји мачка Тоше". Маштарски компоњујући авантуре свог омиљеног јунака Бранко Ћопић уводи и целу једну лепезу различитих врста хумора, остварених различитим средствима. Хумор код њега представља највишу естетску категорију. Иако је близак народном хумору, Ћопић га у свакој прилици боји лириком, а његове изворе тражи у богатству ситуација, мотива, игри речи и духа.

Аутентичне Ћопићеве бајке налазимо у стихованим књигама "Шумске бајке" и "Чаробна шума" које су инспирисане темама и мотивима народних бајки. Ћопић је, као и Пушкин стварао стиховану бајку позајмљујући мотиве са разних страна и претапајући их у једну оригиналну целину. Он у своје чудесне светове уноси хумор, али и сету која његовим бајкама у стиху даје карактер антибајке. Сета је, можда, последица Ћопићеве носталгије за једним давно прохујалим и изгубљеним светом детињства, који се из перспективе одмаклих година писцу указивао као бајка. Највећи успех Бранка Ћопића је приближавање деци и освајање њихових срца.

ГРОЗДАНА ОЛУЈИЋ (1934) је направила највећи искорак у осавремењавању српске ауторске бајке. Наклоност према бајци као прастарој епској форми она је изразила у књигама "Седефна ружа", "Небеска река", а у "Звезданим луталицама" је показала интерес за комбиновање чудесног и фантастичног.

Бајке Гроздане Олујић се атмосфером наслањају на народне бајке, али и на бајке класика светске литературе. Оно у чему је она отишла корак напред је начин како она пише бајку и како кроз њу провлачи податак живота доживљен из личне перспективе.

Поштујући основни захтев бајке да буде нестварна и да говори о чудесним ликовима, Гроздана Олујић се у својим бајкама служила различитим књижевним поступцима, па је најчешће уносила колико чудесног, толико и реалног, што је њеним причама давало ирационалан и реалан карактер.

Гроздана Олујић наступа као реалиста који кроз бајку говори о добру и злу, о пониженим и увређеним људима, о тежњи за срећом и немогућим, као и о тежњи да своје интимне чежње искаже као вечиту потребу свих људи некада и данас. Човек је у њеним бајкама у сталном трагању за вредностима, а оне се не могу наћи ни у времену, ни у простору потпуно. Вредности су у људским тежњама ка слободи, срећи и задовољствима.

Своје бајке Гроздана Олујић осавремењује тако што у њих уноси проблеме данашњег детета као што су: туга, самоћа, чежња за породичним домом и дружењем са вршњацима, а посебно страхови који су честа појава у децјем узрасту.

Метаморфоза је важан елемент који Гроздана Олујић користи у свом стварању и који чини симболичну основу њених бајки. Она је вешта у техници стварања слика и преплитања реалности, сна, фантазије, тако да ни једног момента не доводи читаоца у сумњу да ли је све то могуће.

Поетика Гроздане Олујић, заснована на добром познавању домаћих и страних народних бајки, омогућило је непролазну вредност њених бајковитих остварења.

Кад се резимира богат материјал бајковитих остварења српских писаца, примећује се колико у њима има енергије, мудрости, снаге, филозофије којима се откривају децји светови који могу да постоје у машти или стварности.

Бајка у српској књижевности наставила је да живи захваљујући новом кругу писаца који, између осталих, чине Тиодор Росић, Драган Лакићевић и Миленко Пајевић.

4.2. СТВАРАЛАЧКИ ПОСТУПАК

Писци за децу су тежили да своје стварање обогате новом техником приказивања догађаја, јунака, чудесних светова, тј. трагали су за новим стваралачким поступцима.

Композиција савремене ауторске бајке умногоме се разликује од композиције народне бајке и композиције уметничке бајке старијих писаца, као и структура и алегоријско-симболични и поетски елементи. Док у народној бајци постоји шема по којој се радња одвија, у ауторској тога нема. Стварањем различитих слика и појава о животу писци испољавају своје знање, светове и дух, жанром бајке. Аутори не користе само наратив као главно средство, ње има али је обogaћена епизодама, сликама, понирањем у психичка стања јунака, у њихову подсвест, у значења њиховог језичког израза. Писци уносе све више алегорије и филозофије како би увели децу у комплексни свет, у загонетке живота.

"У бајкама поука не сме доминирати над естетским елементима који треба да привуку пажњу младог читаоца, вежбајући њихов укус и њихову мисао. Тако писци ауторских бајки својим специфичним поступком писања побуђују дух, подстичу игру, воде у свет маште и авантура и откривају сазнања једним индиректним стваралачким поступком. Машта, хумор, сплет сна и јаве,

постојање и непостојање, игре – све то као композициони елемент може допринети егзистенцији бајке."⁶

Један од елемената чудесности је и вишеструка метаморфоза. Код савремених аутора поред преображаја из конкретног у конкретно, присутни су и преображаји из конкретног у духовно који стреми универзуму. Метаморфозом аутори желе да забележе и овековече различите манифестације живота. Преображава се и природа и воде, шуме, реке, путеви, мостови, небеска тела.

На нивоу фантазије налази се језик који је свима и свакоме разумљив. Писци то чине вештим избором речи и повезивањем ситуација које ређају нове.

У уметничким бајкама доминирају описи чудесних градова и замкова, подземља, путовања и чежња да се достигну недостижни светови. Писци отварају немогуће просторе, прелазе непремостиве препреке, користе се несвакидашњим предањима, игром речи и духа, различитим градацијским и хиперболичним елементима.

Чудесно се ствара и самим језиком којим аутор пише, и језиком којим јунаци говоре, језиком који је пун симбола, а који се могу открити приликом читања бајке.

Чудесном воде и поступци јунака, његови сусрети са другим јунацима који не припадају истом роду и развој њихових мисли. Писци многе појаве којима желе да изазову чуђење дочаравају звуцима и светлошћу, тако да језик није једино средство којим се може достићи чудесна вишеслојност.

Жеља да се открије све што тишти човека сликовито је представљена и у ауторским бајкама. Највећи број јунака и њихових жеља стреми висини, ванземаљском, свеземаљском животу. Аутори бајке уз помоћ различитих чудесних слика, на различите начине то и остварују.

"Језик ауторских бајки савремених аутора обogaћен је савременим изразима, мудростима које су резултат развоја науке и друштва."⁷

Алегоријско-симболичку основу бајке чини језик обogaћен бројним стилским фигурама. Присутне су поред фигура значења: алегорије, хиперболе, персонификације и метафоре и звучне фигуре, а пре свега ономатопеја којом се дочаравају звуци и појаве у природи. Поређењима и контрастима остварују се паралелни светови, чудесно и реално. Игра речи има многа скривена значења која откривају душе и мисли јунака. Савремени аутори користе снове јунака, брзалице, загонетке, питалице, стихове, служећи се при том другачијим симболима од оних који су карактеристични за народне бајке и бајке старијих аутора.

⁶ Стана Смиљковић, Ауторска бајка, Врање 1999.год, стр 219.

⁷ Стана Смиљанић (исто, стр.231.)

Многе бајке су драматизоване и прилагођене за позоришну сцену, луткарску радионицу, а већина бајки представља изванредан материјал за играни, анимирани или цртани филм.

Све то показује колико још могућности постоји за откривање и живот бајке.

5. БАЈКА У НАСТАВИ КЊИЖЕВНОСТИ

5.1. ЗНАЧАЈ БАЈКЕ

Већ је речено да је бајка омиљена литература у дечјем свету. Дете доживљавајући бајке у малом пролази оно што су народи хиљадама година мислили о свету, шта су желели, за чим су тежили. Народна бајка у судару са цивилизацијом нестаје, а некада створено огромно богатство бајки се изучава. Прихватило се мишљење да младе генерације улазећи у живот имају најбоље предиспозиције за читање и разумевање бајки, али да при том треба вршити одговарајући избор, поштујући и бајку и дете.

Сви педагози не посматрају бајку из истог угла, па се поставља питање: да ли је бајка адекватна за опште и естетско васпитање детета?

Сумње у том погледу пратиле су бајке у разним епохама, а у наше време се нарочито подвлачи разлика између великих научних достигнућа и нереалности и "празноверја" које налазимо у бајкама. Спор у вези са бајком односи се на два суштинска питања: 1) да ли бајка, будући да слика иреалан свет и да је машта у њој снажно наглашена, одваја дете од реалног света? и 2) да ли бајка с обзиром на присуство тешких сцена и појачану атмосферу страха може да повреди осетљиву дечју психу?

Ево најпре главних аргумената које износе противници бајке. Према њиховом мишљењу, бајка је штетна јер је изграђена на неконтролисаном машти, јер подржава празноверје, јер у њој налазимо митологију, религиозна схватања и мистику уопште, јер одваја дете од реалности развијајући нематеријалистичко схватање живота и света, погодујући несразмерном развоју маште и штетним предрасудама. Бајка, сматрају њени противници, оставља негативне последице на психу детета, успављујући га и затвара поглед на реалан живот.

"Бајка само привидно одваја дете од реалности, тврди већина ауторитета у сфери дечје психологије. У дјетету постоји одређена двојност: с једне стране

оно вјерује у чудесни свјет бајке, с друге оно – савршено прилагодљиво живи у реалном свијету и познаје његове ограничености."⁸

Од свих приговора најоснованији је онај о психичким траумама, јер постоје бајке у којима има крвавих призора, тешких мучења наглашене атмосфере страха и сл. До таквих траума може доћи ако се стравичне бајке причају деци у забаченим крајевима, у мраку или за време временских непогода или на врло импресиван начин ради тога да се деца заплаше. Овде се ради о злоупотреби бајке, погрешном избору, слабом познаваоцу дечје психе и непоштовању дечјег узраста. Све људске тековине, па и бајка, могу бити велики непријатељи ако се погрешно примењују. Опасност се, међутим, може заобићи адекватним избором и адаптацијама.

Насупрот овим приговорима поборници бајке износе аргументе њој у прилог. Целокупна уметност, па и научна открића заснивају се на делотворној снази маште, тако да је добро усмерена машта корисна, а не штетна. Деца воле и траже бајке и снажно их доживљавају. Преко правилно усмерене бајке се може снажно деловати на дете, пре него неким другим средствима. Бајка показује борбу човека са природом, показује борбу између добра и зла, а готово увек побеђује добро. У измишљеним херојима, поготово оним позитивним, народ и аутори бајки су утеловили себе, приказали своје тежње и уверења у коначну победу.

Бруно Бетелхајм у свом делу "Значење бајки" истиче да бајке пружају детету велику помоћ у савладавању проблема одрастања. Бајке на посебан начин уводе дете у живот и његове проблеме и уче га како да их реши. Бајка дете суочава са неправдом, тешкоћама и свим другим непријатељима са којима ће се у животу сигурно срести и кроз пример главног јунака показује како им се одупрети и како их савладати. Он каже: "Насупрот оном што се збива у многим модерним причама за дјецу, у бајкама је зло свуда присутно, као и врлина."⁹

Нада Вилотијевић у књизи "Породична педагогија" говорећи о средствима за подстицање детета у развоју, поред осталих наводи и бајку.

Она каже да су бајке веома погодне за развијање дечјих интересовања, фантазије и стваралаштва. Дете ће из читавог садржаја бајке сазнати о добру и злу, борби између добрих и злих људи, а то је оно што у стварном животу постоји.

Осим што подстиче развој фантазије, бајка утиче на схватање и ставове детета. Дете се увек идентификује са главним јунаком приче који је по правилу

⁸ Ново Вуковић, Увод у књижевност за дјецу и омладину, Подгорица 1996, стр 173.

⁹ Ново Вуковић, Увод у књижевност за дјецу и омладину, Подгорица 1996. стр. 175., напомена 22, Б.Бетелхајм, н.д.23

добар, леп, праведан, поштен храбар. Због тога је добро да се после прочитане бајке дете упита шта му се највише допада код главног јунака и зашто.

Ради подстицања дечје фантазије добро је кад је дете већ осетило лепоту бајке, да се бајка исприча до заплета, а потом од детета тражи да заврши причу.

"Трећа велика корист од бајке је богаћење дечјег говора. Оно не само што обогаћује речник новим речима, него и "одвезује језик" и учи се приповедању, учи се да налази праве речи, да опише неко стање или изложи догађај." ¹⁰

Детињство без бајки није потпуно детињство.

5.2. БАЈКА У НАСТАВНОМ ПЛАНУ И ПРОГРАМУ

Ако се посматра тематска структура Наставног плана и програма за млађе разреде основне школе, може се закључити да је бајка као књижевни жанр веома заступљена у оквиру школске и домаће лектире. Заступљене су како српске народне, тако и преведене народне бајке, као и бајке европских и српских аутора.

Одређени стручњаци према узрасту ученика, бирају дела која ће помоћи учениковом интелектуалном развоју и другим способностима. У настави матерњег језика, лектира се одређује наставним програмом за сваку школску годину. Домаћа и школска лектира саставни су део наставе матерњег језика, како би се ученици могли оспособити да се служе самостално књигом у сврху самообразовања.

Постоји разлика између школске и домаће лектире. Школска лектира се обрађује искључиво на часовима, обраду организује професор у целини и појединостима, и по правилу обрађује се само један књижевноуметнички текст. Обраду домаће лектире највећим делом чини самостални и истраживачки рад ученика код куће. На часу се у оквиру домаће лектире обрађује избор целокупног стваралаштва једног писца или народне књижевности.

ТАБЕЛА 1. БАЈКЕ У НАСТАВНОМ ПЛАНУ И ПРОГРАМУ МЛАЂИХ РАЗРЕДА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

	ШКОЛСКА ЛЕКТИРА	ДОМАЋА ЛЕКТИРА
Први разред		1. Избор из домаће лектире: Бајке Десанке Максимовић (4 часа) – Бајка о лабуду – Три патуљка – Свет под језером

¹⁰ Нада Вилотијевић, Породична педагогија, Учитељски факултет, Београд 2002. стр. 151

		– Орашчићи – Кћи вилиног коњица – Три јагоде
Други разред	1. "Ледена гора"–А.Хромацић (2 часа) 2. "Три брата"–Браћа Грим (2 часа)	1. Избор народних бајки из домаће лектире: "Ја сам чудо видео" (2 часа) – Пепељуга, Виловска кочија, Дијете са 9 чирака 2. Избор из домаће лектире "Ружно паче" – Х.К.Андерсен (2 часа) – Цвеће мале Иде – Оловни војник – Царево ново одело 3. "Бајка о рибару и рибици" – А.С.Пушкин (2 часа)
Трећи разред	1. "Чардак ни на небу ни на земљи" – народна бајка (2 часа) 2. "Бајка о белом коњу" – С.Раичковић (2 часа) 3. "Себични цин" – О.Вајлд (3 часа) 4. "Торбар и мајмуни" – индијска народна бајка (2 часа) 5. "Прича о раку кројачу" – Десанка Максимовић (2 часа)	1. "Алиса у земљи чуда" Л.Карол (2 часа) 2. Избор из домаће лектире "Бајке" – Браћа Грим (2 часа)
Четврти разред	1. "Прича о дечаку и месецу" – Б.Радичевић (2 часа) 2. "Трнова Ружица" – Браћа Грим (3 часа) 3. "Биберче" – народна бајка	1. Избор из домаће лектире "Приче са извора" (2 часа) – Златоруни ован – Змија младожења – Три прстена 2. Избор из домаће лектире: "Златокоса" – Гроздана Олујић (2 часа)

На основу анализе наставног плана и програма проучавања текстова бајки које су присутне у школској и домаћој лектури I, II, III и IV разреда, дидактичко-методичких захтева и модела обраде бајки може се закључити:

1) Духовни свет деце је обogaћен бајкама како српским народним, тако и преведеним бајкама других народа, као и ауторским бајкама српских, и светских писаца.

2) Ученици зависно од искуства и узраста индивидуално реципирају(примају) текстове, испољавајући притом своје афинитете према бајци, како ауторској тако и народној.

3) Лепотом израза бајке, ученик постепено стиче искуство које ће богатити током живота.

4) Од почетка школовања ученик се навикава да чита, а тиме и да развија интересовање и непрестано трага за квалитетом уметничког стварања.

5.3. РЕЦЕПЦИЈА БАЈКЕ

Појам рецепције – реч је латинског порекла (receptio) и у преводу значи примање, прихватање.

Суштинско питање овог поглавља је: како ученик "прима" бајку? Бајка, као и свако право књижевно дело богатством значења привлачи пажњу и обузима мисао читалаца. Текст бајке, обучавајући мисао читаоца, изазива одређени ефекат којим се покреће његова машта и он тада постаје стваралац. Својом маштом прималац треба да дорађује текст, да по сугестији и на основу онога што је њему одређено ствара, своје представе о предметном свету текста и да тако има сопствене доживљаје и виђење тог света.

Сазнања о начину прихватања књижевног текста су богата и разноврсна. Научници, историчари књижевности, а паралелно са њима и методичари наставе књижевности, залагали су се за различите приступе, различите интерпретације књижевног васпитања и образовања. Различите теорије проучавања књижевности утицале су и на методику наставе књижевности и језика.

Теорија рецепције се заснива на директној повезаности: писац-дело-читалац. Истраживање тог односа укључује и појам комуникације. Истраживања немачких научника показују да је теорија рецепције у директној вези са теоријом комуникације. Читалац, практично комуницира са књижевним делом, његовим јунацима, а самим тим и са писцем.

Суштина теорије рецепције није само "примање" текстова, већ и естетски учинак дела. Методика наставе књижевности је у директној вези са методом повратних информација. Важно је не само "прихватање" текста, већ и повратна информација коју треба добити од читаоца, а то су утисци и доживљаји који су индивидуалне природе.

У разматрању феномена рецепције, такође је важан феномен васпитања читалачког укуса. У интелектуалном развоју детета читалачки укус формирају прво родитељи, па васпитачи и учитељи, а затим и сам читалац.

У рецепцијском приступу веома су важни елементи социјалне и психолошке средине, а затим и културолошки простор.

Бајке, као прозни епски текстови имају специфичне структурне елементе. Бајка се разликује од опште књижевне уметности по неким елементима поетике, па један од њих је и рецепција.

Савремена настава српског језика и књижевности у млађим разредима основне школе не може се замислити без часова обраде бајке. Циљ је да покажемо како ученици млађих разреда основне школе примају, прихватају бајку. У зависности од узраста ученика, неопходно је одредити "хоризонт очекивања", уочити каквим знањем и искуством ученици располажу и како ће то своје знање стечено самосталним читањем и тумачењем применити на конкретну бајци.

Ученици су активни субјекти у настави. Према свету књижевног дела ученици се могу активно поставити само ако се дубоко уживе у њега. Они најпре треба да доживе текст, да приме његов садржај; да схвате осећања ликова, разумеју њихов језик.

Ученик при читању дела живи с делом. Он са јунацима дела пати, радује се, стрепи за њих, награђује их, кажњава... Потребно је створити такву атмосферу која ће ученике млађих разреда повести у свет чуда, догађаја. Тек тада ће га тај свет подстаћи да о њему заузима сопствене ставове, а затим да их испољава и према делу у целини, према књижевности и животу. Тиме га дело покреће на духовну активност.

Бајковити свет снажно делује на машту и душу младих читалаца, али је неопходно проникнути у садржај текста и открити све оне лепоте које представљају саставне делове бајке. Како ће ученик то моћи зависи од учитељевог разумевања теорије рецепције и књижевности, њене суштине у настави, као и његове примене и адекватне обраде (интерпретације) бајке.

5.4. МЕТОДИЧКЕ ОСНОВЕ ТУМАЧЕЊА БАЈКЕ

Бајке су по књижевном облику епска дела, па њихово проучавање у настави има општу организацију часа какву имају и други прозни текстови овог жанра, али бајка има и специфичне елементе своје структуре: фабулу, ликове, композицију, реалистички слој, чудесни слој, специфичан језик и др., па су неминовне специфичности и у њеном тумачењу.

Редослед елемената у тумачењу бајке зависи од посебности текста и реакција читалаца, па се за основу узима онај елемент које се при првом читању највише намеће доживљајном свету примаоца.

Методичко начело у обради бајке је: повезивање садржинске анализе, са анализом ликова и идејног устројства бајке.

Обрада бајке мора да поштује њен аутономан свет и да открива све оне елементе који су за њу типични. Тумачење бајке треба да: открива кретање фабуларног тока, проналази скривени смисао необичних ситуација и чудесних трансформација, како би ученици могли да проникну у богатство бајковитих мисли, у чудесне ситуације и ликове којима се пројектује пишчево схватање правде, храбрости, мудрости, доброте и других етичких вредности.

Ученике млађих разреда, пре свега, занима фабула бајке. Они са великим интересовањем прате њен ток, али обрада фабуле не сме бити сведена на препричавање, јер је то погрешно. "Пратимо редослед догађаја, али то праћење не сме бити пука репродукција чињеница, већ оспособљавање ученика да уочавају одређене појаве, да их међусобно упоређују, да уочавају узрочно-последичне везе, да заузимају своје ставове о појединим ситуацијама и ликовима."¹¹ То се може постићи само уз пуну стваралачку активност ученика.

Ученици ће пратећи развој догађаја, пратити и поступке ликова, доживљавати их у одређеним ситуацијама, коментарисати и исказивати своје ставове, мишљења и судове. У тумачењу ликова узеће се у обзир још неки елементи који нису карактеристични за друга приповедна дела, а то су "нестварни" ликови из биљног и животињског света, чудесни светови ствари, предмета и природних појава. У тумачењу тих ликова уочиће се, за бајку карактеристични, стилски поступци: оживљавање предмета, ствари... (персонификација) и преувеличавање (хиперболичност). Ови стилски поступци блиски су доживљајном свету ученика млађег школског узраста. Бајка открива и специфичну социјалну структуру ликова која сведочи о њеној историјској условљености и повезаности са одређеним облицима живота и веровања. Бајка увек жели да савлада све социјалне разлике, па сиромашне претвара у богате.

Бајку деца воле, јер је занимљива. Па ипак, бајка својом динамичном фабулом, дужином и брзином смењивања чудесних и реалних мотива, може да допринесе опадању пажње ученика. Зато је при обради бајке веома важно одржавати пажњу ученика. То се може постићи постављањем занимљивих, динамичних и развојних питања, читањем неког одломка ради илустрације, захтевањем од ученика да се уживе у улогу одређеног лика и тако разложе и

¹¹ Вук Милатовић: Методика наставе српског језика у књизи Ђорђа Лекића Методика разредне наставе, Нова просвета Београд 1993.стр.116.

реше неку ситуацију. Избегавање монотоних разговора, постављање проблемских питања доприноси стваралачком учешћу ученика и динамици часа.

Ученици могу да формирају своје ставове на два начина. Први је да формирају и изнесу став, а затим га поткрепе одређеним аргументима, а друга је да изнесу чињенице и аргументе на основу којих ће доносити закључке и ставове индивидуално.

Ученици млађих разреда основне школе упознају се и са бајком као књижевно-теоријским појмом. Дефиниција бајке је деликатна и сложена, тако да је погрешно тражити од ученика да је дефинишу. Поимање бајке као књижевно-теоријског појма почиње од упрошћене дефиниције: "Бајка је прича у којој се говори о нестварним бићима и појавама", и која се мора из разреда у разред стално проширивати.

"У млађим разредима основне школе не можемо ићи у студиозну анализу бајке. Модерна теорија тумачења бајке дошла је до занимљивих резултата, али се они не могу применити на овом узрасту. Ниво обраде бајке зависиће првенствено од учитељеве обавештености о савременим теоријским и методичким сазнањима везаним за бајку."¹²

¹² Исто, стр.117.

6. МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП БАЈЦИ

6.1. ОПШТИ МОДЕЛ ОБРАДЕ КЊИЖЕВНОГ ТЕКСТА

У тумачењу књижевног дела постоје два основна нивоа: теоријски и методички, при чему теоријски увек предходи методичком. Књижевни текст се прво мора теоријски добро протумачити, а онда се за та теоријска сазнања мора наћи одговарајући методички оквир. Методика рада на тексту је изградила одређене поступке, методе и моделе рада.

Нормативна методика је изградила одређене готове моделе обраде књижевног текста и одређене структуре часа, док стваралачко-истраживачка методика покушава да се ослободи готових модела и подстиче креативан приступ који захтева висок степен теоријске обавештености.

Вук Милатовић се бавио истраживањем методичке структуре часа обраде књижевно-уметничког текста, па је конструисао општи модел, који се може применити на све књижевне жанрове: причу, бајку, басну, лирску песму итд.

Општи модел обраде књижевно-уметничког текста представља одвијање анализе по тачно и јасно дефинисаним етапама, и у раду на тексту може дати добре резултате.

У млађим разредима основне школе обрада књижевног текста у великој мери зависи од повољне радне атмосфере ученика, те тако општи модел обраде књижевног текста чине:

- 1. Емоционално-интелектуална припрема**
- 2. Најава наставне јединице**
- 3. Изражајно читање**
- 4. Локализација текста**

5. Гласно, тихо(усмерено) и истраживачко читање

6. Тумачење непознатих речи и израза

7. Разговор о непосредном доживљају

8. Анализа текста

а)Садржинска анализа

I анализа текста као целине

II анализа текста по логичким целинама

III анализа текста по плану

IV анализа текста по низу слика

б)Идејна анализа

в)Етичка анализа

г)Психолошка анализа

9. Обрада ликова

10. Језик и стил

11. Синтеза-уопштавање

12. Самостални стваралачки рад ученика

13. Домаћи задатак ¹³

1. Емоционално-интелектуална припрема представља етапу чији је циљ мотивисање ученика на предмет обраде. Сваки текст у зависности од његове садржинско-идејне и тематске стране, захтева посебну врсту припреме. Облици

¹³ В.Милатовић: Методика наставе српског језика у књизи Ђорђа Лекића Методика разредне наставе, Нова просвета, Београд, 1993, стр.93.

емоционално-интелектуалне припреме могу бити: слушање музике, разговор о филму, позоришној представи, актуелним збивањима, игра и др.

2. Најава наставне јединице је етапа у којој се саопштава предмет обраде на часу и увек се записује на табли име писца и назив дела, затим се могу дати, мада не увек и најосновнији библиографски подаци о писцу.

3. Изражајно читање је етапа која битно утиче на анализу и њен успех, и мора бити на нивоу доживљајног чина. Текст се увек чита у целини ради комплетнијег доживљаја. После читања треба направити психолошку паузу како би ученици средили утиске. Текст чита учитељ, а могу се користити и звучне читанке.

4. Локализација текста подразумева довођење текста у везу са целином одакле је узет (ако је одломак), или са ширим контекстом за који је садржински и идејно везан. Постоји уже и шире локализовање. Уже локализовање подразумева успостављање природне везе између одломка и целине из које је узет, то значи смештање књижевног текста у књигу чији је део. Шира локализација је стављање књижевног текста у шири друштвени и историјски контекст. То могу бити подаци о историјским приликама о којима дело говори. Без те врсте података, често, не можемо да обавимо садржинску и идејну анализу. Шира локализација подразумева усмеравање пажње ученика на одређену врсту података.

5. Гласно, тихо (усмерено) и истраживачко читање је етапа којом се пажња ученика усмерава на основни проблем текста, помаже им да уобличи своја сазнања о прочитаном тексту. То је припремна радња за анализу, па ученицима можемо дати истраживачке задатке. Истраживачки задаци морају бити јасно формулисани, а могу бити саопштени усмено, записани на плакату или графофолији. Тихо (усмерено) читање је веома важна етапа, у току тихог читања сва пажња ученика је усмерена на текст, и представља њихов индивидуални и истраживачки рад.

6. Тумачење непознатих речи и израза је етапа којој приступамо после тихог и истраживачког читања и коју неки теоретичари сматрају непотребном, док практичари неће приступити обради ако нису претходно објаснили непознате речи и изразе.

Учитељ може сам да процени да ли у тексту има непознатих речи и израза на основу природе текста. Бесмислено је трагати за непознатим речима ако их нема.

Методички поступак тумачења непознатих речи почиње констатацијом ученика да им је одређена реч непозната. Ученик прочита целу реченицу у којој се реч налази, како би из контекста сазнао њено значење. Ако и даље ученик

дату реч не разуме, питају се други ученици. Ако и тада нема тачног одговора, учитељ објасни непознату реч.

Начини тумачења непознатих речи су: демонстрација предмета и покрета, демонстрација слике, синоними, појединачни појам објаснити и општим или обрнуто, описивање.

Непознате речи наикако не треба тумачити у току анализе.

7. Разговор о непосредном доживљају и утисцима има за циљ да провери како су ученици доживели текст. То је најбоље остварити након изражајног читања, или након усмереног, тихог читања јер ће тада ученици учврстити свој доживљај текста. У овој етапи не треба постављати питања везана за анализу текста, јер немају за циљ проверу чињеница већ изражавање сопствених расположења, утисака, запажања. Разговор не сме бити формализован, али се не сме ни одужити.

8. Анализа текста. Од успеха етапе зависи како ће ученици схватити и разумети књижевно дело. Ниво анализе књижевног текста зависи од психофизичких и интелектуалних способности ученика. Текст се никако не сме упрошћавати да би га ученици схватили. Боље је да у свести ученика остане на нивоу доживљаја, него да се банализује. У току анализе битно је истаћи циљ, а то је откривање уметничких вредности текста. Питања треба да буду проблемска, подстицајна, да наводе ученике на размишљање, а никако сугестивна и оптерећена предавачким стилем.

Постоје четири типа анализе текста:

- садржинска анализа;
- идејна анализа;
- етичка анализа;
- психолошка анализа.

8.1. Садржинска анализа у методичком смислу значи разумевање текста као целовите уметничке структуре. То значи разумевање речи, израза, реченица, разумевање њихових односа у оквиру мањих тематских целина и мотива. Она увек претходи препричавању, никако обрнуто. Питања треба да проистичу из саме логичке структуре текста, да непосредан садржај претварају у упитност како би ученике навела да сами сазнају, закључују и уопштавају. Питања морају бити јасна и недвосмислена, а од њихове разноврсности зависи динамика часа и квалитет анализе. Типологија питања може бити различита: конкретна питања, питања којим се ученик наводи на самостално закључивање, питања којим се откривају узрочно-последичне везе, подстицајно-откривалачка питања, питања за успостављање везе са текстом, питања за изражавање васпитних ставова. Ученике првог разреда морамо васпитавати како да разговарају и одговарају на питања.

У млађим разредима основне школе доминантна су четири методичка приступа обраде садржинске структуре књижевног рада:

8.1.1. Садржинска анализа текста као целине реализује се методом разговора, стих по стих у песми или одељак по одељак ако је реч о прозном делу. Садржај се увек репродукује хронолошки методом ред по ред.

8.1.2. Садржинска анализа текста по логичким целинама открива логичке целине као хомогени део текста. Методички поступак обраде текста по логичким целинама може да тече овако:

- учитељево изражајно читање;
- учениково гласно читање одређене логичке целине;
- тумачење непознатих речи у прочитаној логичкој целини;
- анализа садржаја логичке целине;
- налажење подналова за логичку целину.

Наслови се записују на табли и могу послужити као поднаслови за препричавање.

8.1.3. Садржинска анализа према унапред датом плану. Тако се обично обрађују дужи текстови. Учитељ најпре подели текст на одређене логичке, мотивске, или тематске целине, па са тим планом упознаје ученике који се на основу тога припремају код куће за рад на часу.

8.1.4. Садржинска анализа по низу слика. Користе се добро урађене слике или слајдови, али овде постоји опасност да се због слике потисне интересовање за текст.

8.2. Идејна анализа се остварује кроз откривалачки и подстицајни разговор, којим се ученици наводе и постепено навикавају да сами откривају поуке или идеје дела. Идејом се изражава пишчев однос према свету. До идеје се долази откривањем односа и узрочно-последичних веза. У току анализе издвајамо једну или више главних идеја, а корисно је повезати идеју текста са искуством ученика. Основна идеја је обично дата у наслову, па анализу можемо одатле и започети. Идејна анализа могла би да тече овако: разговор о идејној страни дела, идејно уопштавање, издвајање основних идеја, упоређивање идеја са искуством ученика и упоређивање идеја са народним пословицама или идејама другог књижевног дела.

8.3. Етичка анализа истиче васпитну вредност текста и као посебна етапа не мора увек бити организована, а то пре свега зависи од самог текста и узраста ученика. Уколико се процени да текст није погодан за етичку анализу, посебно у првом и другом разреду, онда се ова анализа реализује у оквиру садржинске, идејне анализе или у току обраде ликова.

8.4. Психолошка анализа се ретко издваја као посебна етапа у млађим разредима основне школе, већ се одвија у оквиру садржинске анализе. Ученике

овог узраста постепено ћемо уводити у психолошки свет текста, у коментарисање поступака ликова и ситуације.

9. Обрада ликова. У прва три разреда основне школе књижевни лик обрађујемо као етапу у обради књижевног дела, док у четвртом разреду можемо организовати посебне часове обраде ликова. Ниво карактеризације зависи од узраста ученика и њихових интелектуалних способности, а постоје и следеће карактеризације: естетска, физичка, психолошка и етичка. У млађим разредима се обично ради физичка, психолошка и естетска карактеризација одвојено тј. појединачно или поступком прожимања-истовремено.

10. Језик и стил. Језичко-стилска анализа не сме бити упрошћена. Ова етапа мора бити тако осмишљена да ученици сами откривају језичке појаве, богате речник, уочавају лепоту књижевног изражавања. Ова етапа се не сме претворити у наставу граматике. Вежбања морају бити разноврсни и систематски распоређена уз обраду текста читаве школске године. Од првог до четвртог разреда можемо организовати следећа вежбања: ономотопеја, деминутиви и аугментативи, речи супротног значења, синоними, морфологија сложенице, игре асоцијација, породице речи, тематски речник (именски, придевски, глаголски), речник осећања, акценти, синтакстичка вежбања, ортоепске вежбе, језичке игре (преметаљке, ребуси).

11. Синтеза (уопштавање) је фаза часа у којој је циљ да се све аналитичке етапе синтетишу у једну целину која осликава обрађени текст. Ова етапа није обавезна и понекад се може прескочити. Остварује се неком врстом аналитичког уопштавања основних токова дела. Ако је лирска песма, можемо је још једном изражајно прочитати, а ако је прозни текст обрађен по логичким целинама, препричавањем делове везујемо у целину. Ако овом етапом желимо да сумирамо задатке анализе, можемо то урадити репродуктивно (сажета репродукција чињеница и ставова) и продуктивно (остварењем нових приступа).

12. Самостални и стваралачки рад ученика је и последња етапа у структури општег модела часа обраде књижевног текста. Активности се преносе на ученике, они раде самостално по могућству стваралачки. Тежина задатака зависи од узраста, расположења, циљева анализе итд. Радни задаци могу бити: илустрација текста, састављање песама и краћих прозних састава, учење песме или краћег текста напамет, читање текста по улогама, драматизација текста, језичка игра, литерарна игра итд. У овој етапи ученици могу решавати радне задатке у форми наставних листова.

13. Домаћи задатак је посебан вид самосталног рада ученика код куће. Задаци морају бити јасно формулисани. Домаћи задатак се увек мора прегледати, јер је то мотивација за даљи рад. Ученике не треба преоптерећивати домаћим задацима.

Бајка се веома успешно може обрадити по етапама општег модела обраде књижевног текста.

6.2. МОДЕЛИ ОБРАДЕ БАЈКЕ

Бајка као књижевни жанр има своје посебне карактеристике, па поштујући принцип методичке адекватности општи модел обраде књижевног текста може се трансформисати и прилагодити њеној специфичној природи. Методичке трансформације могу бити различите и многобројне, па отуда и различити модели обраде.

Приказаћу три модела. Прва два припадају нормативној методици, док трећи представља стваралачко-истраживачки приступ обраде бајке.

6.2.1. Методичка обрада бајке по логичким целинама

Због обимности бајке, најбоље је вршити обраду по логичким целинама, те се овај модел најчешће користи у наставној пракси.

МЕТОДИЧКА СТРУКТУРА ЧАСА:

- 1. Припремни разговор**
- 2. Изражајно читање**
- 3. Разговор о доживљају**
- 4. Анализа садржине по логичким целинама**
 - I логичка целина
 - II логичка целина
 - III логичка целина
- 5. Интерпретација ликова**
- 6. Препричавање**
- 7. О бајци (особине бајке)**
- 8. Стварно и измишљено у бајци**

9. Језичке и стилске карактеристике

10. Вежбе изражајног читања

11. Домаћи задатак¹⁴

1. Припремни разговор. Циљ ове етапе је да се створи повољна радна атмосфера. Разговор у зависности од тематске усмерености бајке може бити усмерен тако да ученици изражавају своја искуства и доживљаје. Мотивација мора бити разноврсна и занимљива, мора да буди и подстиче радозналост ученика. Остварује се многобројним асоцијацијама (путем подстицајне речи, слике, музике...) које ученицима олакшавају прелаз у свет бајке. Следи најава наставне јединице, запис на табли, а понекад и краћи разговор о писцу.

2. Изражајно читање. Од успеха ове етапе у великој мери зависиће доживљај ученика, а од њега, наравно, успех анализе. Изражајно читање мора бити на нивоу стваралачког и доживљајног чина, мора да побуди ученике да доживе свет бајке. Текст чита учитељ, по правилу у целини, а могу се користити интерпретације глумаца у звучним читанкама.

3. Разговор о доживљају има за циљ проверу учениковог доживљаја бајке, тако да треба инсистирати на питањима која су усмерена на промену расположења, логичког мишљења и ставова: Како сте се осећали док сте слушали ову бајку? Који део вам се највише допао? Зашто? Шта вас је изненадило у овој бајци? и сл.

4. Анализа садржаја по логичким целинама. "Логичка целина је део текста који је хомоген, то је садржинска или приповедачка целина, целина радње, или одређеног простора у предметном слоју дела."¹⁵ Оспособљавањем ученика да откривају логичке целине, они се оспособљавају да логички мисле јер уче да једну целину раздвоје на мање структурне делове. Ученика морамо постепено уводити у процес анализе текста по логичким целинама.

Анализа садржаја по логичким целинама значи разумевање речи, израза, реченица, разумевање њихових односа у оквиру мањих тематских целина или мотива. Ова етапа наставног часа обухвата: учитељево изражајно читање, ученичко гласно читање одређене логичке целине, тумачење непознатих речи и израза одређене целине, репродукције њеног садржаја и изналагање подналова за анализирану логичку целину. Приликом одређивања логичких целина

¹⁴ Вук Милатовић, Методика српског језика у књизи Ђорђа Лекића, Методика разредне наставе, Нова Просвета, Београд 1993. стр.118.

¹⁵ Исто, стр. 100.

ученици самостално предлажу наслове за сваку целину. Неопходно је записати их на табли једне испод других, а то на одређени начин представља план текста. Учитељ може да припреми илустрације и да их демонстрира у току разговора. Ученици могу и сами да одреде целине у тексту према датим поднасловима.

У току анализе ученици уочавају логички редослед пишевог излагања, откривају фабулу, ситуацију, откривају узрочно-последичне везе. Питања у току анализе морају бити разноврсна, јасна и недвосмислена, подстицајна и откривалачка.

5. Интерпретација ликова. У интерпретацији ликова узимају се у обзир елементи који су карактеристични само за свет бајки. У бајци се појављују "стварни" и "нестварни" ликови. У прва три разреда основне школе књижевни ликови се обрађују као етапа у обради текста, док се у четвртм разреду могу организовати и посебни часови интерпретације ликова. Карактеризација ликова зависиће од узраста ученика и њихових интелектуалних и психофизичких способности. Ученици уочавају и анализирају поступке, понашања и особине ликова, упоређују их и доносе закључке. И у овој етапи дијалогска метода доживљава највећу примену. Питања морају бити таква да покрећу и подстичу мисаони свет ученика. У млађим разредима обично се ради физичка, психолошка и естетска карактеризација.

6. Препричавање је методички поступак који се примењује да би се ученици осамосталили у усменом или писменом изражавању. Препричавање се врши по плану који је направљен, тј. по поднасловима логичких целина, а можемо препричавати бајку и без плана. Ученицима се отвара могућност за тумачење битних елемената: ликова, слика, идејног става.

7. О бајци (особине бајке). Полази се од упрошћене дефиниције: "Бајка је прича у којој се говори о нестварним бићима и појавама" која се из године у годину проширује. У интерпретацији бајке утврђују се основни елементи: карактеристичан почетак, неодређеност места и времена, шаблонизованост ликова, смењивање чудесних и реалних мотива, присуство натприродних бића, борба добра и зла где добро побеђује, срећан крај и дуг живот. Истиче се разлика између народних и ауторских бајки.

8. Стварно и измишљено у бајци. Бајку чини мноштво чудесно-фантастичних представа. Важно је да ученици у бајци одвоје реално од измишљеног, могуће од немогућег. То су елементи типични за бајку, које ученици треба да открију и разликују како би схватили богатство и посебност бајке.

9. Језичке и стилске карактеристике. У овој етапи језик као основно средство књижевног изражавања треба посматрати у његовој стилској функцији. Успех зависи од лепоте текста, од богатства језичког изражавања. Бајка,

нарочито, српска народна обилује архаизмима, па се могу организовати разноврсна вежбања за богаћење речника. Стилски поступци који су типични за бајку су хиперболичност и персонификација, честа су поређења, контрасти, епитети, па се у складу са тим могу организовати бројне језичко-стилске вежбе, као и многе друге. Погрешно је ову етапу претворити у наставу граматике.

10. Вежбе изражајног читања. Изражајним читањем се објашњавају утисци из претходне анализе и дело се дубље емоционално доживљава, што би значило идеалан завршетак читавог посла обраде. Ученицима треба указати да обрате пажњу на то како треба читати бајку, да би код куће и сами тако вежбали. Као посебна врста изражајног читања у овој етапи, може се организовати и читање по улогама и драматизација текста.

11. Домаћи задатак. За самосталан домаћи рад код куће ученици добијају различите задатке. Зависно од циља наредног часа определићемо се за онај задатак који ће бити у функцији припреме ученика за тај час. Задаци могу бити:

- да ученици код куће вежбају изражајно читање;
- да препишу делове који су им се највише допали и прокоментаришу;
- да испишу све речи које су први пут чули и употребе их у неком другом контексту;
- да укратко препричају бајку;
- да науче напамет неки одељак;
- да опишу неки лик из бајке;
- да илуструју неки део, а испод илустрације напишу текст;
- да се бајка чита по улогама;
- да се бајка драматизује.

6.2.2. Методички модел обраде по Драгутину Росандићу

Овај модел је више намењен ученицима старијег узраста, али може послужити као добар узор за обраду бајке у млађим разредима основне школе.

МЕТОДИЧКА СТРУКТУРА ЧАСА

1. Припрема за читање текста

2. Читање текста (интерпретативно)

3. Проверавање доживљаја

4. Препричавање

5. Анализа текста (интерпретација)

6. Уопштавање

7. Припремање ученика за интерпретативно читање, стваралачки рад на тексту, драматизација

8. Задавање задатака за самосталан рад код куће ¹⁶

1. Припремање ученика за читање бајке:

а) У припреми за читање бајке у зависности од тематске усмерености бајке организује се разговор у коме ученици могу да изразе своја искуства, доживљаје (нпр.страх), сазнање.

б) Методом подстицајне речи учитељ мотивише ученике за доживљавање бајке, тако што каже неку реч нпр: страх, јунаштво, доброта, а ученици наводе асоцијације које повезују са том подстицајном речи.

в) У припремној етапи може се извести и вежба персонифицирања.(Како бисте се понашали у улози особе у коју бисте желели да се претворите?), с обзиром да је персонификација карактеристично стилско средство у бајци.

г) Припрема за вежбу персонифицирања се може остварити кроз задавање домаћих задатака у коме ће персонифицирати природне појаве или ствари. У припремној етапи часа читају се одабрани састави који ће најавити чудесни свет.

д) Читању бајке може да претходи коментар илустрације. Ученици коментаришући илустрацију долазе до наслова бајке.

ђ) Ученици се могу припремити за доживљавање бајки у којима се као ликови појављују животиње, дијалошким методом самосталног излагања, демонстрације. Разговором се могу обухватити карактеристике животиња, њихово понашање, човеков однос према њима. Ученицима се могу показати слике животиња или се они самостално код куће могу припремити за излагање о животињама које се појављују у бајци.

е) У бајкама у којима се појављују натприродна бића кроз разговор о причама које су слушали у раном детињству могу се објаснити народна веровања и веза тих веровања са бајком.

¹⁶ Драгутин Росандић, Књижевност у основној школи, Школска књига Загреб 1984. стр.152.

ж) У припремној етапи може се започети разговор о омиљеним дечјим јунацима цртаних филмова, јер су по поступцима и карактеристикама слични са ликовима које сусрећемо у свету бајке.

з) Објашњење непознатих речи и израза може да претходи читању бајке и ако се обрађује одломак из бајке, онда се стваралачким препричавањем износи садржај до оног тренутка који ће бити представљен изражајним читањем.

ј) У припремној етапи часа разговором се може проверити како су ученици доживели текст који су прочитали код куће.

к) Читању бајке може да претходи решавање задатака објективног типа. У задацима су обухваћени најпознатији ликови, карактеристичне ситуације из познатих бајки, стилски поступци.

л) Као мотивациони разговор може послужити анализа филма са тематиком сличном бајци, који су ученици гледали пре читања текста.

2. Интерпретативно читање бајке

Интерпретативним читањем треба побудити емоције, покренути фантазију ученика како би могли да доживе свет бајки. Народна бајка је намењена приповедању, тако да при читању треба поштовати њен приповедачки карактер. Најбоље је када бајку изражајно чита учитељ, али се могу користити и друга наставна средства намењена у ту сврху (звучна читанка).

3. Проверавање доживљаја

Интерпретативно читање изазива одређене реакције слушалаца (ученика). Проверавање доживљаја има за циљ да провери како су ученици бајку доживели, а они своје утиске могу изразити писмено или усмено. У писменом облику ученици изражавају осећања која је изазвао текст бајке записивањем једне речи, синтагме, кратког текста. У усменом облику кроз разговор са ученицима се може проверити које је мисли и осећања бајка у њима пробудила. Може се применити и оријентациона анкета која ће проверити круг доживљаја и запажања.

4. Препричавање текста

Препричавању текста приступа се кад ученици искажу своја запажања и доживљаје, и могу се применити различите врсте препричавања, а намећу се стваралачко препричавање или препричавање блиско тексту. Поред наведених облика препричавања могу се применити и: изборно препричавање, сажето

препричавање, препричавање уз илустрације или препричавање уз примену композицијске шеме. Препричавање бајке се примењује да би се ученици осамосталили у говорном изражавању и да би обухватили бајку у целини.

"Чини нам се да би у овом моделу препричавање морало доћи тек после анализе текста, јер би се анализом расцепкан текст у свести ученика на нов начин формирао као јединствена уметничка целина."¹⁷

5. Анализа текста (интерпретација)

Анализа текста бајке је централна етапа часа којом се обрађују: фабула, ликови, композиција, идеја бајке, језик и стил, као и карактеристике бајке као књижевне врсте.

Најприменљивија и најделотворнија метода у етапи анализе је дијалошка метода. Кроз разговор ученици могу да изразе своја запажања, ставове о догађајима ликовима и њиховим поступцима и идеји бајке. Разговор не сме бити монотон и досадан, питања у примени ове методе морају да подстичу ученике да мисле и закључују. То се може постићи само ако се пред њих постави проблем који треба да реше и зато је важно афирмисати проблемска питања.

Ученицима се могу постављати и развојна питања. Она од ученика траже одговор који садржи више међусобно повезаних елемената. На тај начин ученик развија фабулу и реализује развојни одговор на постављено питање.

Поред дијалошке методе примењује се и метода објашњавања. Ученици објашњавају поступке ликова, догађаје и ситуације у бајци, карактеристике бајке као књижевне врсте.

Говорне методе се повезују са методом рада на тексту, при чему се примењује тихо, усмерено читање, гласно изборно читање и изражајно читање.

Тихо усмерено читање претходи гласном изборном читању. Ученици у себи читају текст са задатком, а потом дају одговоре на постављене задатке.

Гласно изборно читање примењује се при објашњавању стилских поступака. Ученици прво усмереним читањем треба да у тексту пронађу одређену стилску карактеристику, да је именују и објасне, а затим гласно прочитају.

У етапи анализе текста примењују се бројни поступци који ученике уводе у изражајно читање. Реализују се припремне вежбе које се заснивају на продубљивању доживљаја текста, вежбе за развијање способности замишљања одређених ситуација у тексту, поступака ликова, њиховог изгледа, говора.

¹⁷ Вук Милатовић: Методика српског језика у књизи Ђорђа Лекића, Методика разредне наставе, Нова Просвета Београд, 1993. стр.119.

"Интерпретативно читање бајке може бити рашчлањено на мање композиционе јединице. У току читања сваке јединице треба водити рачуна о томе како треба текст читати и шта се текстом изражава.¹⁸

Ученике можемо припремити за изражајно читање и помоћу илустрација и писмених облика рада: одговори на питања, објашњавање поступака, коментари о језичкој и стилској карактеризацији бајке.

У етапи анализе текста смењују се различите анализе и поступци, како би се ученици што више ангажовали у самосталном раду, како би развијали своје способности мишљења, запажања, расуђивања и закључивања. Усмено и писмено изражавање ученика развија се смењивањем усмених и писмених облика рада, па се тако у анализу бајке укључују и елементи језичке културе.

6. Уопштавање

У етапи уопштавања резултати анализе се сређују, изводи се резиме садржаја. Ученици на основу елемената које су у очили, изводе закључке и генерализације, систематизују садржаје према одређеном критеријуму и репродукују закључке и књижевне термине које су усвојили. У овој етапи се примењују различити облици усменог и писменог изражавања. Од усмених облика се примењују: одговори на питања, усмени коментари и самостално излагање ученика, а од писмених облика се примењују: одговори на питања, решавање наставних листића, решавање контролних задатака, допуњавање реченица појмовима који су усвојени у етапи анализе, систематизација садржаја и сл.

Циљ етапе уопштавања је стварање свести о целовитости књижевног дела о његовом органском јединству.

7. Припрема ученика за интерпретативно читање и друге облике самосталног стваралачког рада на тексту, драматизација

Поред наведених поступака за припремање ученика за интерпретативно читање примењују се и други поступци који развијају осећај за песничко изражавање а то су: одређивање типа интонација реченица, обележавање пауза, ритам, интензитет говора, боја гласа. Текст се, пре читања, подели на мање јединице и свака се посебно анализира. Ученицима треба скренути пажњу да се при изражајном читању мора показати уживљавање у текст, логичка и емоционална изражајност говора.

¹⁸ Д.Росандић: Књижевност у основној школи, Школска књига, Загреб 1984. стр.159

Драматизација текста и читање по улогама је посебна врста интерпретативног читања. То је стваралачки тип задатка. Усменој драматизацији претходи писмена. Ученици текст бајке преводе у драмски облик, при чему долази до изражаја њихова способност трансформације текста. Ученици који показују интересовање за ликовно изражавање могу илустровати одређене ликове и ситуације.

8. Задавање задатака за самосталан рад код куће

Задаци за самосталан рад код куће могу бити разноврсни али увек јасно формулисани. Они се деле на усмене и писмене задатке. Најчешћи усмени задаци су: препричавање текста, тумачење ликова и њихово упоређивање, самостално изношење фабуле, објашњавање стилских и језичких обележја текста и сл. Писмени задаци могу бити: литерарног и ликовног карактера. Задаци ликовног карактера су самостално илустроване бајке, док су задаци литерарног карактера: одговори на питања, писмена карактеризација ликова, сажето препричавање, коментарисање језичких и стилских елемената и сл.

Зависно од циља наредног часа определићемо се за једну од предложених варијанти задатака за самосталан рад код куће која ће бити у функцији припреме за тај час.

6.2.3. Обрада бајке помоћу истраживачких задатака

Овај приступ у обради текста у млађим разредима основне школе, углавном није интензивно коришћен, и сматра се да је примеренији ученицима старијих разреда. Истраживачки задаци су основни облик подстицања ученика да у рецепцији књижевног текста максимално искористе и развију своје способности. Међутим у трећем и четвртном разреду основне школе, а нарочито у четвртном можемо обрађивати текст помоћу истраживачких задатака.

Истраживачким задацима подстичемо ученике да самостално истражују. Ученици млађег основношколског узраста не могу бити истраживачи у правом смислу те речи, али могу да истражују текст према унапред датим задацима помоћу којих се усмеравају на одређене проблеме. "Истраживачки задаци су далекосежни покретачи проблемске и стваралачке наставе. У околностима такве припремљености књижевно проучавање постаје привлачно и занимљиво делује афирмативно на ученика, пружа боље резултате и тече брже."¹⁹

¹⁹ Милија Николић, Методика наставе српског језика и књижевности, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1988. стр. 184.

Истраживачки задаци морају бити јасно формулисани, прецизни, методички осмишљени и усмерени на одређена питања. На часу није довољно да ученик механички репродукује дате истраживачке задатке, већ би требало да их разради, да пронађе у њима подстицаје за нова питања, и на тај начин стално проширује истраживачку активност. Истраживачки задаци су веома функционални у току обраде домаће лектуре или обраде дужих текстова.

МЕТОДИЧКА СТРУКТУРА ЧАСА:

- 1. Припремни разговор**
- 2. Најава наставне јединице**
- 3. Изражајно читање**
- 4. Усмерено, истраживачко читање** (истраживачко читање је обављено код куће)
- 5. Разговор о првим и општим утисцима, о непосредном доживљају текста**
- 6. Разговор о истраживачким задацима**
 - а) Фантастични мотиви
 - б) Животна стварност
 - в) Главни јунак и порука бајке
 - особине главног јунака
 - савлађивање препрека
 - поруке (идеје) бајке
- 7. Битнији стваралачки поступци**
 - тројство и градација у композицији бајке
 - употреба презенте у приповедању
 - где и када се догађа радња (радња је делокализована и временски неодређена)
 - идејно уопштавање бајке²⁰

²⁰ В.Милатовић: Методика српског језика у књизи Ђорђа Лекића Методика разредне наставе, Нова Просвета Београд 1993. стр.118.

Обрада бајке "Аждаја и царев син" помоћу истраживачких задатака – Милија Николић.

1. Припремни разговор мора бити прилагођен предмету обраде и не сме да пређе у досаду. Циљ ове етапе је мотивисање ученика на предмет обраде. Пошто је бајка обимна и сама по себи интересантна и занимљива, припремни разговор мора бити изразито сажет.

Може се разговарати о питањима: Чиме их бајке привлаче и колико су јој привржени.

2. Најава наставне јединице подразумева саопштавање предмета обраде. Ученицима ћемо рећи да ћемо прочитати једну народну бајку, и да ћемо обратити пажњу на њене уметничке вредности, затим ћемо написати наслов бајке, упутити ученике на шта да обрате пажњу и прочитати текст.

3. Изражајно читање утиче на успех анализе, па оно мора бити на нивоу доживљајног и стваралачког чина. Текст, по правилу увек чита учитељ и то у целини, ради комплетнијег доживљаја, мада изражајно читање може да изостане уколико су ученици били усмерени да га прочитају код куће.

4. Усмерено, истраживачко читање (истраживачко читање је обављено код куће). У обради бајке ова етапа подразумева усмеравање пажње ученика на основни проблем текста и њихов истраживачки рад. Усмерено читање је веома важна етапа, па истраживачки задаци морају бити јасни, конкретни и прецизни.

Припремни (истраживачки) задаци:

- 1) Издвојите фантастичне мотиве и чудесне догађаје у бајци Аждаја и царев син. Објасните узроке њиховог настанка и њихову уметничку улогу у бајци.
- 2) Наведите реалистичке слике из народног живота и покажите места у којима су верно одражене људске тежње, схватања и осећања.
- 3) Процените са моралног становишта основни мотив (побуду) који покреће главног јунака на акцију. Шта у бајци представља аждаја, а шта борба поред ње?
- 4) Наведите силе и препреке које се супротстављају племенитој – акцији. Како их царевић савлађује? – Која осећања и које особине при томе испољава?

- 5) У чему је васпитна вредност бајке? Које поруке она пружа? – Наведите их и поткрепите примерима из текста.
- 6) Обратите пажњу на временско, просторно и персонално одређивање у бајци? – Које су уметничке последице тог стваралачког поступка?
- 7) Пронађите у тексту језичка средства која условљавају убрзано сугестивно приповедање.
- 8) Припремни задатак је усменог типа, али се наслања на помоћне белешке за излагање, које се могу назначити на маргини уметничког текста."²¹

5. Разговор о утисцима и непосредном доживљају текста следи након изражајног читања, одн. истраживачког читања код куће. "Подстицаји могу бити слични овима: – Како је на вас деловала ова бајка? –Шта сте осетили док сте је слушали (читали)? – О чему сте при том размишљали? – С ким сте се током уметничког доживљаја поистоветили? – Зашто? – Јесте ли страховали за царевићев живот? – У којим приликама сте желели да му помогнете? Је ли вас изненадио крај бајке? – Шта се све у причи догодило по вашој жељи?"²² Ученици ће подстакнути овим питањима причати и објашњавати своје утиске.

6. Разговор о истраживачким задацима:

6.1. Фантастични мотиви – ученике треба упутити да пронађу и прокоментаришу фантастичне појединости у бајци. Прво ће поменути аждају, која је овде и митолошко биће.

Могућа питања: "Како по народном веровању изгледа аждаја? Којој животињи је најсличнија? – Када и како се у људској свести могао зачети лик (слика) тог ванприродног бића? – Како се аждаја понаша према људима? – Шта она представља у бајци?"²³

Аждаја је у бајци "Аждаја и царев син" заробила силан свет, па је она у истој оличење зла и насиља.

Карактеристике аждаје се у бајци често понављају: она је велика, страшна и гадна. Аждаја има посебно својство које је чини неуништивом, њен живот и снага налазе се скривени ван њеног физичког бића. Ученике ћемо упутити на реченицу у којој народни приповедач казује где се налази њена снага.

²¹ Милија Николић., Методика наставе српскохрватског језика и књижевности, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1988. стр.377.

²² Исто, стр. 377-378

²³ Исто, стр 378

"Чак у другом царству код царева града има једно језеро, у оном језеру зец, а у зецу голуб, а у голубу врабац, у ономе је врапцу моја снага."²⁴

Потрудићемо се да ученици уоче естетску функцију спољашње снаге и сељење живота (снаге) у разне животињске облике. Применићемо проблемско вођење. Аждаја је оличење зла, њен живот и снага су сакривени и оспособљени да мењају станиште, а то значи да је зло оспособљено да се упорно брани и скрива, да се прерушава у разне облике и вешто измиче осуди. Зло је тако добро маскирано да су људи у заблуди и верују да су на путу добра.

Наводићемо ученике да запажају како у бајци поједине ствари, појаве и ритуалне радње имају чаробну моћ.

Фантастични мотиви:

- аждаја;
- спољашња снага (срце, живот, јунаштво);
- преображавање (сељење снаге, живот);
- чаробна моћ ствари и појава.

6.2. Животна стварност – тражићемо од ученика да уоче реалистичке детаље у бајци, да пронађу слике, ситуације, поступке и осећања у којима је аутентично описан народни живот. Предност ће имати друштвено-историјско и психоемоционално подручје људског живота." На пример: одлазак у лов старије браће и њихов нестанак не само да су догађаји који су се могли десити, већ су то појаве које су некада могле бити знатно учесталије."²⁵

Нагласићемо да у овој бајци драматичне ситуације почињу сукобљавањем реалних и фантастичних мотива, реално биће је зец, док је аждаја фантастично. Реалистички почетак акције је трчање за зецом, док је пад у аждајине челоусти фантастичан крај исте те акције.

Друга реална ситуација почиње обавештењем о забринутости на двору због нестанка царевих синова, и одлазак најмлађег у потрагу за својом браћом. Ове појединости говоре о великој и снажној братској и породичној љубави. Најмлађем царевом сину љубав према браћи и жеља да их пронађе даје снагу да истраје у опасним ситуацијама и победи чудовиште. Ученици би из овога требало да открију поруку: духовни подстицаји за јунаштво су љубав и племените особине.

Победнички подвиг јунаку је пружио и младалачка љубав, па ученике наводимо да уоче прве знаке љубави између младића и девојке, који су дати са доста нијансирања.

²⁴ Исто, стр. 379.

²⁵ Исто, стр. 379.

Ученике треба наводити да у околностима љубавног осећања протумаче уметничку функцију употребљених десетераца које срећемо у бајци.

Ученици ће откривати и тумачити појединости које одговарају објективним околностима и људској природи:

" – Појединци пружају царевићу помоћ из захвалности за учињена добра, из љубави и људске солидарности (баба, цар, царева кћер).

– Сlike из пастирског живота су врло верно приказане, нарочито долазак са овцама на ливаду крај језера и пастиров повратак кући.

– Да би остварио свој циљ, младић се прерушава у чобанина. Поступак је потекао из животне праксе.

– Царева радозналост је добро психолошки мотивисана. Он прво шаље уходе, а затим и сам излази да посматра борбу младића против аждаје, али то чини из повеће даљине.

– Страх царева кћери приказан је природно и уверљиво. Кад девојка чује да је отац шаље са чобанином на језеро, она "бризне плакати". Успут "сузе пролива", па је чак и по уништавању аждаје и при повратку у двор, још у страху."²⁶

Животна стварност:

- несрећа у лову;
- породична љубав;
- младалачка љубав;
- прерушавање;
- захвалност и солидарност;
- слике из пастирског живота;
- радозналост и ухођење;
- страх.

6.3. Главни јунак и порука бајке:

6.3.1. Особине главног јунака – упутићемо ученике да откривају особине главног јунака, тражићемо од њих да особине и вољну активност јунака поткрепљују одговарајућим поступцима и ситуацијама, јер ће на тај начин посредно открити и идеју бајке.

Царевић долази у свет да пронађе и спасе браћу. Њега на акцију подстичу љубав, упорност, јунаштво, издржљивост. Обавештења о царевићу откривају племенити циљ његове акције и ту започињу и прве симпатије према њему. Братска љубав прераста у љубав према добру, правди и истини, тако да јунак

²⁶ Исто, стр.382

постаје брат и пријатељ читавом човечанству. Царевић уз браћу спасава и силан свет из тамнице. Ученике ћемо усмерити на ту реченицу:

"У ономе подруму има толико људи и старих и младих, и богатих и сиромаша, и малих и великих, и жена и девојака, да можеш населити читаво царство."²⁷

Особине главног јунака су храбар, смео, издржљив, упоран, лукав, сналажљив, васпитан, скроман, прибран, воли браћу а и све људе, племенит, ослободилац народа...

6.3.2. Савлађивање препрека – зло има способност да се трансформише, упорно брани и опире, тако да добро не побеђује лако. Главни јунак мора да савлада бројне препреке како би се изборио за племените циљеве. Ученике упућујемо да пронађу те препреке, да објасне како су оне деловале на јунакову вољну активност, како их је савлађивао и које особине је при томе испољавао.

Прва препрека на коју царевић наилази је у воденици када му баба саопштава да му је аждаја заробила браћу. Он тада увиђа да је у тешкој ситуацији. Живот му је у опасности, противник му је зла и опака неман. Међутим он се не двоуми и не колеба, већ одлучује да се сретне и обрачуна са аждајом. Од бабе сазнаје и где се налази аждајина снага.

Друга препрека је царевићево сазнање да се аждајина снага налази далеко у неком језеру. Сада је ситуација још тежа, али ни то није зауставило јунака да крене у потрагу за аждајом, прерушен у пастира.

Трећа препрека настаје кад царевић сазнаје да су сви досадашњи пастири страдали од аждаје, чувајући цару овце крај језера. Тиме је указано на неизбежну пропаст следећег пастира. Међутим, младића ни то није поколебало и он наставља потрагу за браћом. Он узима са собом хрте и сокола, па креће на језеро и позива аждају на мегдан.

Четврта препрека је појављивање аждаје. У тако опасним ситуацијама обично се очекује да човек. Премре од страха, паралише се и падне у чељусти немани. Али младић не посустаје ни у овом тренутку, већ купи снагу и почиње да се бори са аждајом.

Пета препрека је скоро иста као и четврта, само што је обогаћена појединостима да борбу царевића и аждаје посмарају цареви уходи.

Шеста препрека је то само по форми, јер је све смишљено тако да на њој јунак победи. Са младићем је пошла и царева кћи да би га у критичним тренуцима пољубила, а ту су пси, хртови и соко да стигну до вепра, зеца и голуба. Унапред се радујемо јер смо готово сви већ сигурни да је зло уништено.

²⁷ Исто, стр.383.

6.3.3. Поруке (идеје) бајке – бајка се срећно завршава, добро побеђује зло. Ученике ћемо питати:

– Ко је у бајци награђен, а ко кажњен? – Да ли је то праведан завршетак? – Зашто? – Чиме је награђен главни јунак? – Да ли се он борио за ту награду?

Ученици ће одговорити да је царевић праведно награђен јер је за љубав и слободу других изложио свој живот опасностима, а награда није подстицај за акцију, већ пратилац добрих дела.

Порука бајке се, да би се избегло дуже писање на часу, могу бележити у ужем избору, или пројектовати са графофолије.

Поруке бајке су:

" – Без великих напора нема ни великих успеха.

– Срећу не треба пасивно чекати, већ се за њу треба изборити

– Нема препрека које људска воља и ум не могу да савладају

– Правда и истина су споре, али достижне "²⁸

7. Битнији стваралачки поступци

7.1. Тројство и градација у композицији бајке. Ученике усмеравамо да открију тројство и градацију у композицији бајке следећим питањима (Милија Николић):

– Колико је цар имао синова? – Колико дуго се царевић хвата у коштац са аждајом? – Које се још радње три пута врше у бајци? – Који син (брат) врши највећи подвиг? – Покажите примену градације у композицији бајке? – Које се појединости понављају у тексту?

Одговарањем на питања ученици ће поступно доћи до закључка да је грађа у бајци "Аждаја и царев син" изложена по принципу тројства:

– Цар је имао три сина;

– Царевић се три пута бори са аждајом;

– Царев трећи син врши највећи подвиг;

– Девојка је три пута пољубила младића;

Грађа организована по принципу тројства омогућава успешну примену градације:

– Трећи син чини највеће јунаштво, у трећем рвању које је уродило плодом.

Радња бајке применом градације постаје све живља и напетија и интересантнија, чиме се снажи пажња и радозналост слушаца.

²⁸ Исто, стр.386.

7.2. Употреба презента у приповедању. Ученике ћемо, користећи се погодним примерима, упутити да пронађу најчешћи глаголски облик у приповедању. Утврдићемо да је то презент, аорист и перфект су знатно ређи.

"Како он *изјави* овце, одмах их *пусти* к језеру а овце како *дођу* на језеро, одмах се *развале* око језера царев син метне сокола на једну кладу, а хрте и гајде под кладу, па *засуче* гаће и рукаве, те *загази* у језерао па *стане* викати ..." ²⁹

Приповедачки презент скраћује и одстрањује временску и просторну перспективу и тако ствара утисак да се догађаји дешавају у садашњости и непосредној близини.

7.3. Где и када се одвија радња (радња је делокализована и временски неодређена).

Применићемо дијалошку методу:

"У којој земљи (царству) је живео цар са три сина? – Код ког града и на ком језеру царевић убија аждају? – Када се догађало то што је испричано у бајци? – Шта је са личним (властитим) именима у бајци? – Којим језичким поступцима је остварена просторно-географска и временска неодређеност радње? – Какву уметничку улогу има неодређеност и уопштеност." ³⁰

Вођени питањима ученици ће закључити да је радња у бајци просторно делокализована и временски неодређена.

У бајци се не помиње име државе у којој цар живи са својим синовима, као ни име града и језера крај њега где је живела аждаја. Пошто је у бајци место радње делокализовано, оно у географском смислу може бити универзално. Радња и догађаји се могу селити у било који крај света и то по жељи слушаочеве тј. читаочеве маште.

У бајци не постоји календарско време. Познато је да су се догађаји у бајци десили у прошлости али се не зна ком времену припадају јер се у њој не помињу године, векови и историјски догађаји. Временска неодређеност чини бајку свевременом. За јунаке бајки нема просторних и временских граница.

Лична имена се такође не помињу у бајкама. Када се приповеда о људима, народни приповедач увек каже: Неки човек, један цар, један сиромаш, нека девојка...

7.4. Идејно уопштавање бајке

"Просторном и временском уопштеношћу и покретљивошћу посебно се сугерише идејно уопштавање бајке. То значи да и сва искуства стечена у борби против зла и да све поруке о човековом ангажовању у тој борби, важи за сва времена и за све људе у свим крајевима света." ³¹

²⁹ Исто, стр. 386.

³⁰ Исто, стр. 387.

³¹ Исто, стр.388.

ПРИПРЕМНИ (ИСТРАЖИВАЧКИ) ЗАДАЦИ:

По узору на истраживачке задатке које је у својој књизи "Методика наставе српскохрватског језика и књижевности" навео Милија Николић, урадила сам истраживачке задатке за народну бајку "Чардак ни на небу ни на земљи".

1. Издвојите фантастичне мотиве и чудесне догађаје у бајци "Чардак ни на небу ни на земљи". Пронађите и подвуците у тексту реченице које о томе говоре.
2. Наведите реалистичне слике из народног живота и покажите места у којима су верно приказане жеље, схватања и осећања људи.
3. Пронађите и подвуците основне побуде које покрећу браћу на акцију. Која осећања су подстакла браћу да пронађу сестру? Ко преузима главну улогу? Шта у бајци симболизује змај, а шта борба против њега?
4. Наведите силе и препреке које се супротстављају акцији главног јунака? Која осећања и особине испољава најмлађи брат при њиховом савлађивању? Које особине испољавају два старија брата?
5. У чему је васпитна вредност бајке? Које поруке она шаље, поткрепите их примерима из текста.
6. Обратите пажњу на простор, време и ликове у бајци. Када и где се догађа радња у бајци? Да ли се у бајци помињу имена ликова?
7. Пронађите у тексту језичка средства која условљавају убрзано и уверљиво приповедање. Колико цар има синова? Колико чардак има спратова, и соба на спрату? Којим је редом набројено благо? Пронађите у тексту најчешћи глаголски облик употребљен у приповедању.

7. ДВЕ ПИСАНЕ ПРИПРЕМЕ ЗА ОБРАДУ БАЈКЕ

7.1. ПРВА ПИСАНА ПРИПРЕМА

“БИБЕРЧЕ” – НАРОДНА БАЈКА

ОПШТИ МЕТОДИЧКИ ПОДАЦИ:

Наставна јединица:	"Биберче" –народна бајка
Тип часа:	обрада
Циљ часа:	Упознати ученике и оспособити их да доживе народне бајке да знају њене основне карактеристике.
Задаци:	
Образовни:	Упознати ученике са особеностима народне бајке; уочавање и разумевање тока радње, главног и споредног у бајци; пратити редослед догађаја које повезује главни лик, уопштавање и објашњавање смењивања фантазије и животне стварности и бајци; издвајање идеја бајки; указати на више идеја.
Васпитни:	Проценити понашање главног јунака, као и појединих ликова бајке; истаћи поруку да су племените побуде и смеле акције извор правог јунаштва; подстицати код ученика богаћење књижевног укуса.
Функционални:	Оспособљавање ученика да посматрају, уочавају и издвајају значење појединости у бајци; усмеравање ученика да упоређују ситуације у бајци, ликове и њихове поступке; оспособљавање ученика за свестрану рецепцију бајке; развити код ученика интересовање и љубав за народно стваралаштво.
Облици рада:	фронтални и индивидуални
Наставне методе:	метода разговора, метода рада на тексту, метода писаних радова.
Наставна средства:	читанка, наставна листићи

ТОК ЧАСА:

ПРВИ ЧАС ОБРАДЕ:

1. Емоционално-интелектуална припрема:

Разговор са ученицима о народним умотворинама: Које народне умотворине су вам познате? Шта значи израз: народна умотворина? Који их је створио? Како су се преносиле? Ко их је код нас први записао? У чему је разлика између написати бајку и записати бајку?

2. Најава наставне јединице:

Данас ћемо радити једну народну бајку "Биберче" Шта мислите шта представља (значи) овај наслов? Записујем наслов на табли, а ученици у свеске.

3. Изражајно читање:

Пажљиво ме слушајте. Изражајно читам текст у целини ради мотивисаности и заинтересованости ученика. Психолошка пауза.

4. Разговор о доживљају:

Шта сте доживели и како се се осећали док сте слушали бајку? Да ли вам се неки део највише допао? Зашто?

5. Анализа текста:

5.1. Садржинска анализа текста по логичким целинама:

Ова бајка је дуга а видимо да је подељена на делове који чине једну целину. Ми ћемо те целине да одредимо и дамо им наслове.

– прва логичка целина:

Прозовем ученика да прочита део: "Била једна жена нероткиња и рече да мора ићи куд му је у сну речено." Да ли вам је нека реч непозната? Ако има непознатих речи, објаснимо их. Хајде да видимо како почиње ова бајка? Да ли је почетак сличан неким другим бајкама? Коју је жељу Бог испунио овој жени? Зашто је она у почетку била

- срећна, а касније тужна? Ко јој је у сну рекао да ће јој син бити велик као јаблан? Шта је необично у овом тексту? Да ли у стварном животу постоји тако мало дете? Који поднаслов можемо да дамо овој целини?
- могућ предлог: **Жеља мајке и Биберчетов. одлазак у свет.** Прихватам њихове предлоге, изабрани наслов пишем на табли, а ученици у своје свеске.
- друга логичка целина: Следећи ученик чита део: "И тако он оде, а мати остане да му да све своје слуге да иду с њим." Тумачимо непознате речи. Куда је морао да иде Биберче? Где је стигао, и шта је видео? С ким се срео? Зашто је девојка плакала? Шта је Биберче урадио? Који поднаслов можемо дати овој целини?
- могућ предлог: **Сустрет са царевом кћерком.** Прихватам њихове предлоге, изабрани наслов пишем на табли, а ученици у своје свеске.
- трећа логичка целина: Ученик чита: "Потом он купи једну овцу преда царској кћери јабуке и оде." Објашњење непознатих речи. Какву силу представља ала? Како је Биберче узео јабуке од ње? Чег се досетио? Колико пута се Биберче надмудривао са алом? Да ли је Биберче стварно могао да одсече своје парче ноге да би заситио алу, кад је тако мали? Који је поднаслов ове целине?
- могућ предлог: **Биберче доноси јабуке од але.** Прихватам њихове предлоге, изабрани наслов пишем на табли, а ученици у своје свеске.
- четврта логичка целина: Ученик чита: "Мало времена прође ... ал' он би ме избавио." Објашњење непознатих речи. Да ли је ала као симбол зла унесрећила цео град? Како је то приказано? Шта је ала тражила после неког времена? На коју је девојку дошао ред? Шта је радила царева

- кћер, у кога се надала да је избави? Шта је Биберче урадио? О чему су он и девојка разговарали? Зашто је важан њихов разговор? Да ли народни приповедач најављује љубав између Њих? Како? Који је поднаслов ове целине?
- могућ предлог: **Ала једе девојке, дошао је ред на цареву кћи.** Прихватам њихове предлоге, изабрани наслов пишем на табли, а ученици у своје свеске.
- пета логичка целина: Ученик чита: "Биберче се насмеја ... Он ће већ доћи кад буде време, па оде." Објашњење непознатих речи. Како је Биберче убио алу и спасао девојку? Где народни приповедач опет показује љубав између Биберчета и девојке? Колико ала има глава? Да ли је зло лако савладати? Шта је девојка дала Биберчету у знак љубави? Који је поднаслов ове целине?
- могућ предлог: **Биберче убија алу.** Прихватам њихове предлоге, изабрани наслов пишем на табли, а ученици у своје свеске.
- шеста логичка целина: Ученик чита: "Кад и девојка пође кући ... свих девет одсечених глава." Објашњење непознатих речи. Који је нови моменат у бајци? Кога је срела девојка? Зашто јој младожења прети? Да ли он исправно поступа? Који је поднаслов ове целине? Дајте предлоге?
- могућ предлог: **Јавља се лажни спасилац.** Прихватам њихове предлоге, изабрани наслов пишем на табли а ученици у свеске.
- седма логичка целина: Ученик чита: "Кад она дође с њим ... и сав се исече на ножеве." Објашњење непознатих речи. Зашто се девојка направила болесна? Кога она воли? Шта је цар одлучио кад је Биберче дошао? Зашто људски суд није могао да пронађе правог спасиоца? Ко је пресудио и казнио неправду? Да ли је и како неправда кажњена? Који поднаслов ћемо дати?

- осма логичка целина:
 - могућ предлог: **Неправда је кажњена.**
Прихватам њихове предлоге, изабрани наслов пишем на табли, а ученици у свеске.
Ученик чита: "Онда девојка упали свећу ... да види да је он велики." Како се бајка завршава? Која сила побеђује? Да ли се тако завршавају и неке друге бајке? Које? Који поднаслов ћемо дати овој целини?
 - могућ предлог: **Побеђује правда и љубав.**
Прихватам њихове предлоге, изабрани наслов пишем на табли а ученици у свеске.
- синтеза:
Хајде, ко жели да преприча бајку у целини по датим поднасловима? Један ученик усмено преприча бајку.
- 5.2. Идејна анализа:
У чему се у бајци огледа борба између добра и зла? На који начин је кажњена неправда? Размислите, која је порука бајке?
 - **Без великих напора, нема ни великих успеха.**
 - **Добро ће победити, ако се људи за њега боре.**
 - **Зло се увек кажњава.**
 - **Никад се не гледа по физичкој величини већ по величини духа.**
- 5.3. Етичка анализа:
Видели смо шта нам поручује бајка. Који је закључак, тј. која је њена васпитна порука?
 - **Добро се добрим враћа.**
 - **У лажи су кратке ноге.**
- 6. Домаћи задатак:
За сутра увежбајте изражајно читање бајке, и препричајте је по плану усмено.

ДРУГИ ЧАС ОБРАДЕ:

1. Емоционално- интелектуална припрема:
Прозивам ученике да штафетно читају текст по: логичким целинама ради подсећања и уживљавања у исти.

2. Најава наставне јединице: На прошлом часу смо протумачили садржај и идеју бајке а данас ћемо обрадити њене ликове.
3. Интерпретација ликова: Набројте личности које се појављују у бајци.
– могућ предлог: **Жена нероткиња, Биберче, царева кћи, слуге, ала, цар, царица, младожења.** Који су ликови нестварни, а који стварни каквих има у свакодневном животу? Објасни, зашто је Биберче јунак бајке? Која осећања су помогла и подстакла Биберчета да помогне царевој кћери? Који је први Биберчетов подвиг? Које његове особине су тада дошле до изражаја? Који је његов други подвиг? Које особине је тада испољио? Какву силу представља ала? Замислите је и опишите. Избављајући цареву кћи и побеђујући алу, кога још Биберче спашава? Кога представља младожења? Које су његове особине? Да ли има таквих људи у стварном свету? Упореди алу и младожењу, по чему су слични, а по чему се разликују? Замислите и опишите цареву кћер. Какви су њени поступци?
- Ликови:
- особине Биберчета: мали, храбар, паметан, досетљив, племенит, искрен...
 - особине але: деветоглава звер, велика, страшна, зла...
 - особине младожење: лицемеран, покварен, хвалисав, неискрен...
 - особине царева кћи: лепа, добра, искрена, племенита, воли Биберчета...
4. Препричавање: Прошлог часа смо одредили поднасловe који представљају план за препричавање. Домаћи задатак је био да је усмено препричате, хајде да чујемо неког. Прозивам ученика да преприча бајку.
5. Особине бајке: Бајка је прича која се разликује од неких других прича, да ли знате по чему?

- Ученицима делим наставни лист, који лепе у свеске.
6. Стварно и измишљено: У овој бајци неки догађаји су могући, а неки нису. Који су то чудесни догађаји? Који су они који би могли да се догоде у стварном животу. У чему је разлика?
7. Језик и стил: Каквим језиком је написана ова бајка? Да ли у њему има неких старих речи? Којих? Тако се некада говорило, али језик се мења и неке речи су се замениле модернијим.
8. Вежбе читања: Неколико ученика изражајно чита бајку.
9. Домаћи задатак: Илустроваћете лик из бајке по избору и описати га у неколико реченица.

ПРИЛОГ 1. ИЗГЛЕД ЛИСТИЋА ЗА: ОСОБИНЕ БАЈКЕ

1. Допуни започете реченице и добићеш најважинје особине бајке:

а) Прича "Биберче" је бајка зато што је у њој описана борба између _____ и _____.

б) У овој бајци се та борба завршава победом _____.

в) У њој се поред стварних личности јављају и _____.

г) Имена личности и догађаји нису _____.

д) Време у којој се одвија радња бајке није _____.

ПРИЛОГ 2. ИЗГЛЕД ЛИСТИЋА ЗА: ЈЕЗИК И СТИЛ

1. Следеће старе речи замени новијим речима:

- бискати –
- заиште–
- испрошена –
- марити –
- башча –
- варити –
- већма –

7.2. ДРУГА ПИСАНА ПРИПРЕМА

“ПРИЧА О ДЕЧАКУ И МЕСЕЦУ” – БРАНКО В. РАДИЧЕВИЋ

ОПШТИ МЕТОДИЈСКИ ПОДАЦИ:

Наставна јединица:	"Прича о дечаку и месецу" – Б.В.Радичевић
Тип часа:	обрада
Циљ часа:	Увођење ученика у разумевање и доживљавања ауторске бајке.
Задаци часа:	
Образовни:	Аналитичко-синтетичко проучавање чиниоца ауторске, уметничке бајке: (тема, мотиви, ликови, поруке); уочавање битног у тексту; уочавање стварних и нестварних догађаја; продубљивање језичких и стилских карактеристика; развијање логичког и самосталног закључивања.
Васпитни:	Продубљивање доживљаја природе; развијање сазнања о припадности великој људској заједници и жеље да се свет упозна и допринесе његовом развоју, миру и страдању; развијању осећаја за неправду и жеље да помогну у невољи, развијање осећаја да се невољом могу превазићи победити вредним и упорним радом.
Функционални:	Сагледавање појава и проблема; поуздано закључивање; критичко процењивање и образлагање естетичких чињеница; подстицање смисла за дискусију; разумевање алегорично-симболичне садржине и поетске димензије бајке.
Облици рада:	фронтални и индивидуални.
Методе рада:	разговора, дијалошка и текстуална.
Наставна средства:	читанка, табла, свеска, наставни листић.

ТОК ЧАСА:

ПРВИ ЧАС ОБРАДЕ:

1. Емоционално-интелектуална припрема:

Разговор о Месецу. Ко нам то ноћу осветљава пут кад се светла погасе? Шта би се догодило када би Месец одлутао? Да ли сте некад пожелели да разговарате са Месецом? Да ли сте замишљали да отпутујете на Месец, или да он сврати и обасја вашу собу?
2. Најава наставне јединице:

Данас ћемо радити "Причу о дечаку и Месецу" коју је написао Бранко В. Радичевић. Наслов записујем на табли, а ученици у своје свеске.
3. Изражајно читање:

Изражајно читам бајку, ради мотивисања ученика за доживљавање и разумевање садржаја и лепоте бајке. Психолошка пауза.
4. Разговор о доживљају:

Да ли вам се допала прича? Зашто? Каква је осећања пробудила у вама док сте је слушали?
Да ли вам се нешто није допало? Зашто?
5. Тихо, усмерено читање:

Ученици читају текст у себи, са задатком да подвуку непознате речи, обрате пажњу на радњу бајке.
6. Тумачење непознатих речи:

Уколико ученици укажу на речи које им нису познате, објашњавамо их уобичајеним поступцима тумачења непознатих речи и израза.
7. Анализа текста:
 - 7.1. Садржинска анализа:

Како почиње ова прича? Од кога је писац чуо причу? Кога се он сећа на почетку приче? Како он прича о својој мајци? Какве су то успомене? На које доба из његовог живота га подсећају? Које писац прича причу? Шта је

то на почетку приче необично? Како је приказан Месец? Како се зову такве приче? Ко је све желео да води необичан догађај силаска Месеца? Ко то није желео да види? Зашто? Какав је то човек, кога зову тврдица? Шта је он имао? По чему је тврдица надалеко био чувен? Шта је он радио малом Радојци? Како оцењујете његово понашање? Како је мали Радојца трпео понашање свог газде? Шта је он радио? На који начин би још могли изразити мисао: "крнуо по свету да сатире беду"? На који начин се људи боре против беде? Како се борио мали Радојица?

Шта је он волео и желео? Да ли му је тврдица дозвољавао да учи? Зашто? Како се газда понео према малом Радојица? Да ли је такво понашање исправно? Шта је мали Радојица урадио када му је газда узео свећу? Зашто је та свећа Радојици била важна? Шта је он тада пожелео? Чувши дечакову жељу, шта је Месец урадио? Како га је тврдица дочекао? На који начин је Месец, ипак ушао у дечакову собу? Када је угледао Месец у својој соби, шта је урадио мали Радојица? Од чега се уплашио? Како га је Месец охрабрио? Зашто је Месец помогао малом дечаку? Ко је био дечаков најбољи пријатељ? Да ли се дечаку испунила жеља да учи и чита? По чему је дечак постао познат? Да ли је он заборавио на помоћ свог најбољег пријатеља? Да ли су се пријатељи раздвајали? Како се ова бајка завршава? Која би била основна тема ове бајке? На кога овај писац опет жели да нас подсети на крају бајке? Ко вама најчешће прича бајке, или вам је причао док сте били млађи?

7.2. Идејна анализа:

Поруке бајке садржане су у дечаковим поступцима, жељама и намерама. Видели смо да је дечак желео вредно да учи, и да се много

тудио да постигне успех. То треба да буде порука свима како треба савладати тешкоће. Хајде, размислите, које би биле поруке ове бајке.

Ученици дају предлоге, најбоље записујем на табли, а ученици у своје свеске.

Могући предлози:

– **Вредним радом и жељом за учењем човек постаје богат.**

– **Човеково богатство је знању и образовању.**

– **Храбри, вредни и упорни побеђују свако зло.**

– **Зло је ко зна, а учити се не да.**

Које би биле васпитне поруке ове бајке?

– **Ко зло чини, зло му се и враћа, ко добро чини, добро му се враћа.**

– **Истина Сунцем сја.**

– **Како сејеш тако ћеш пожњети.**

Ученици штафетно читају бајку.

За домаћи задатак увежбајте лепо да читате бајку и илуструјте је у свесци.

7.3. Етичка анализа:

8. Изражајно читање

9. Домаћи задатак:

ДРУГИ ЧАС ОБРАДЕ

1. Емоционално-интелектуална припрема:

Коју смо бајку јуче радили? Шта је био домаћи задатак? Прегледам. Затим, ради подсећања ученици штафетно читају бајку.

2. Најава наставне јединице:

Данас ћемо обрадити ликове у бајци и поразговарати о њиховим особинама.

3. Обрада ликова:

Који се ликови појављују у овој бајци? Који су ликови стварни, а који нестварни?

Стварни ликови су: дечак и тврдица.

Нестварни лик је: Месец. Зашто?

Месец је приказан као биће које размишља, осећа и говори. Да ли је то могуће? Где је то

могуће? Писци често оживљавају природу, па нам тако она постаје интересантија и ближа. Као у свакој бајци, и у овој се води борба између чега? Ко представља добро, а ко зло? Које особине поседује мали Радојица, ко је тврдица, а ко је Месец?

Ваш задатак је да пажљиво читајући текст пронађете речи, изразе или реченице које показују особине:

а) Радојице

б) газде тврдице

с) Месеца и напишете их у своју свеску.

Ученици раде самостално 10 – 15 минута, а затим извештавају. Кроз разговор ученици уочавају особине ликова, записујем их на табли, а ученици у своје свеске.

– особине дечака: вредан, mudar, мали, тужан, добар, храбар...

– особине тврдице: зао, шкрт, љубоморан, похлепан, покварен, завидан,...

– особине Месеца: племенит, веран пријатељ, добар, сјајан,...

4. Особине бајке:

Да ли је ова прича народна бајка? Зашто није? По чему се ова бајка разликује од народних бајки? Ко је њу написао? За бајку кажемо да је прича...? Зашто добро увек побеђује у бајци? Која је још једна важна особина бајке? Да ли у овој причи знамо место догађаја и време? Да ли су они одређени? Када и где су се догодили? Дакле, бајке су приче у којима су место радње и време неодређено. Запис у свеске.

5. Језик и стил:

Учили смо особине дечака, тврдице и Месеца. Које су то врсте речи које ближе одређују (описују) нечије особине? Ваш задатак је да тим речима, пронађете речи супротног значења. Ученици раде задатак из наставног листића. Листић лепе у свеску.

6. Вежбе читања: Овај текст може да се подели по улогама, којим?
Ученици изражајно читају текст подељен на четири улоге: писац, дечак, тврдица, Месец.
7. Домаћи задатак: За домаћи задатак научите да изражајно читате бајку.

ПРИЛОГ 1: ИЗГЛЕД ЛИСТИЋА ЗА: ЈЕЗИК И СТИЛ

1. Поред наведених речи, напиши речи супротног значења:

– вредан –

– јак –

– мали –

– добар –

– храбар –

– паметан –

8. ЗАКЉУЧАК

У свом развоју од народне до ауторске, бајка као књижевни жанр привлачила је пажњу књижевне теорије, критике и историје.

Од свог настанка до данас, живот бајке као књижевног жанра, открива не само мисао и жељу човека да речју човека оплемени себе и свет у коме живи, већ и да остави за собом духовно благо које ни до данашњих дана није могло у потпуности да се проучи.

Увид у сазнање о бајци као конституисаном књижевном жанру, данас намеће потребу да се још дубље завири у тајновите садржаје, у чудесност ликова и слика, у богатство језика без обзира на време, простор и језик на коме су настале.

Народна бајка је извор и узор за стварање нових бајковитих садржаја које је човек стварао како би се сачувао свој језик и његова богатства.

Књижевна критика и историја говоре и о томе колико је књижевника свој таленат и знање пројектовало кроз жанр бајке. Временом, ауторска бајка је добијала специфичности, богатила своје садржаје, осветљавала психолошка стања јунака, кретала се токовима и достигнућима књижевности света и Европе, и на тај начин све више се одвајала од свог извора, народне бајке.

Идући путем дугог развоја бајке, сазнајемо много о тајнама живота човека и његових преокупација, о жељама да живот учини другачијим, бољим, светлијим и усхићенијим.

Незаобилазно место у децјем свету и њиховом изграђивању у одраслу, зрелу личност са свешћу о добру и злу, истини и лажи, лепом и ружном имају бајке.

Школски програми, али и настојања методичара савремених предавања доприносе да се бајка другачије сагледа, да јој се да место које јој припада и посебан приступ у обради и тумачењу. Ученик чита бајку, мисли, прича и машта, а наставни процес има задатак да то читање и размишљање усмери, покаже које елементе бајке ученик прихвата, како их разуме у тумачи. Ученику

ће наставна рецепција омогућити да проникне у суштину бајки, да развија креативне способности и дође до неких закључака. Бајка тако наставља да живи и траје, а мали реципијент размишљањем ствара своје светове саткане на основу света бајки.

Зато је веома важна улога учитеља да што оригиналније и интересантније приближи бајку деци.

9. ЛИТЕРАТУРА

1. Вук Милатовић, Методика наставе српског језика у књизи Ђорђа Лекића Методика разредне наставе, Нова Просвета Београд 1993.
2. Милија Николић, Методика наставе српскохрватског језика и књижевности, Завод за уџбенике и наставна средства Београд, 1988.
3. Драгутин Росандић, Књижевност у основној школи, Школска књига Загреб, 1984.
4. Павле Илић, Методика наставе српског језика и књижевности у наставној теорији и пракси, Змај Нови Сад, 1998.
5. Ново Вуковић, Увод у књижевност за дјецу и омладину, Унирекс, Подгорица, 1996.
6. Воја Марјановић, Књижевност за децу и младе, Београд 2000.
7. Милан Црнковић, Дечја књижевност, Школска књига Загреб, 1969.
8. Видо Латковић, Народна књижевност, Народна књига, Београд 1982.
9. Стана Смиљковић, Ауторска бајка, Учитељски факултет Врање, 1999.
10. Бруно Бетелхајм, Значење бајки, Просвета Београд 1979.
11. Нада Вилотијевић, Породична педагогија, Учитељски факултет, Београд 2002.

12. Речник књижевних термина, Нолит Београд 1995.
13. Оријентациони распоред васпитно-образовног рада за први разред основне школе, Педагошка академија за образовање учитеља, Београд 1991.
14. Оријентациони распоред васпитно-образовног рада за други разред основне школе, Педагошка академија за образовање учитеља Београд 1991.
15. Оријентациони распоред васпитно-образовног рада за трећи разред основне школе, Педагошка академија за образовање учитеља Београд 1991.
16. Оријентациони распоред васпитно-образовног рада за четврти разред основне школе, Педагошка академија за образовање учитеља Београд 1991.
17. Вук Милатовић, Читанка са основним појмовима о језику за трећи разред основне школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.
18. Миленка Ратковић, Читанка за четврти разред основне школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2000.